

PRACE

Instytutu
Europy
Środkowej

Agata Domachowska
Anna Jagiełło-Szostak

Przemoc wobec kobiet i kobietobójstwo w państwach Bałkanów Zachodnich

PRACE Instytutu
Europy
Środkowej

Recenzentka dr Anna Cichecka,
Uniwersytet Wrocławski

Seria Prace Instytutu Europy Środkowej
Numer 10/2024

Redakcja serii Beata Surmacz i Tomasz Stępniewski

Copyright Instytut Europy Środkowej
ISBN 978-83-67678-77-3

Wydawca Instytut Europy Środkowej
ul. Niecała 5
20-080 Lublin
www.ies.lublin.pl

Projekt okładki i skład www.targonski.pl

Fotografie na okładce © Tinnakorn jorruang | [shutterstock.com](https://www.shutterstock.com)
© Clara Murcia | [shutterstock.com](https://www.shutterstock.com)
© nito | [shutterstock.com](https://www.shutterstock.com)

Instytut
Europy Środkowej

Nr 10/2024

PRACE

Instytutu
Europy
Środkowej

Agata Domachowska
Anna Jagiełło-Szostak

**Przemoc wobec kobiet
i kobietobójstwo w państwach
Bałkanów Zachodnich**

Lublin 2024

Spis treści

Tezy.....	7
Wstęp.....	11
1. Przemoc wobec kobiet i kobietobójstwo w Albanii	19
2. Przemoc wobec kobiet i kobietobójstwo w Bośni i Hercegowinie	35
3. Przemoc wobec kobiet i kobietobójstwo w Czarnogórze	49
4. Przemoc wobec kobiet i kobietobójstwo w Kosowie	61
5. Przemoc wobec kobiet i kobietobójstwo w Macedonii Północnej.....	77
6. Przemoc wobec kobiet i kobietobójstwo w Serbii.....	91
Bibliografia	107

Tezy

- Przemoc wobec kobiet i dziewcząt, w tym kobietobójstwo, pozostaje istotnym problemem w państwach Bałkanów Zachodnich. Dostępne dane, dotyczące tych zjawisk, są niepełne i często fragmentaryczne, co utrudnia dokładne oszacowanie skali przemocy. W wielu państwach brakuje również odpowiednich przepisów prawnych, które jednoznacznie penalizowałyby przemoc wobec kobiet oraz kobietobójstwo, a to prowadzi do niewłaściwej klasyfikacji tych przestępstw. Skutkuje to niewystarczającą ochroną prawną kobiet oraz poczuciem bezkarności sprawców. Problem pogłębia także brak kompleksowe-

go wsparcia instytucjonalnego dla ofiar, niskie kary dla sprawców oraz ograniczone zaufanie do instytucji publicznych, co utrudnia skuteczną walkę z przemocą w badanych państwach.

- Tradycyjny, patriarchalny podział ról społecznych ma istotny wpływ na postrzeganie pozycji kobiet, często umniejszając ich znaczenie w sferze zarówno publicznej, jak i prywatnej, a jednocześnie wzmacniając dominującą rolę mężczyzn w społeczeństwie. Utrwalone stereotypy związane z rolami płciowymi mogą niejednokrotnie prowadzić do społecznego przyzwolenia na przemoc wobec kobiet lub jej bagatelizowania.
- Brak możliwości uzyskania niezależności finansowej przez wiele kobiet (bezrobocie, wykonywanie nieodpłatnej pracy w domu, brak własności nieruchomości, problemy z dziedziczeniem) sprawia, że kobiety, będące ofiarami przemocy, często pozostawione są same sobie i zmuszone do życia z partnerem oprawcą.
- Organizacje pozarządowe, działające we wszystkich państwach objętych analizą, od lat angażują się w walkę o prawa kobiet i uświadamianie społeczeństw o wciąż istniejącym problemie przemocy wobec kobiet. Aby mogły one skutecznie monitorować przypadki przemocy oraz nieść pomoc ofiarom tych przestępstw, potrzebują dalszego wsparcia finansowego ze strony władz państwowych.
- W badanych państwach media często wzmacniają tradycyjne stereotypy związane z podziałem ról społecznych.

Propagowany przez popularne media (tj. prywatne stacje telewizyjne i tabloidy) kontrowersyjny przekaz medialny, nierzadko pozbawiony oczekiwanych standardów etycznych, przyczynia się do pogłębiania dyskryminacji i nierówności płci w społeczeństwie.

Wstęp

Przemoc wobec kobiet stanowi problem o złożonym charakterze, ściśle powiązany z historycznymi, społecznymi i kulturowymi uwarunkowaniami regionu, na terenie którego występuje. Mimo postępującej globalnie emancypacji kobiet oraz wprowadzenia międzynarodowych i państwowych mechanizmów ochrony ich praw, skala tego zjawiska pozostaje wysoka. Według danych Światowej Organizacji Zdrowia (WHO), jedna na trzy kobiety na świecie doświadcza przemocy fizycznej lub seksualnej w ciągu swojego życia, co świadczy o tym, jak głęboko zakorzeniony jest problem przemocy ze względu na płeć. Przemoc wobec kobiet

nie ogranicza się jedynie do aktów przemocy fizycznej, ale obejmuje też przemoc psychiczną, seksualną, ekonomiczną, a także formy specyficzne dla różnych kontekstów kulturowych, jak np. przemoc związana z honorem, okaleczanie żeńskich narządów płciowych czy przymusowe małżeństwa¹. Kolejną odrębną kategorią jest przemoc wobec kobiet w Internecie. Mimo że przemoc wobec kobiet jest zjawiskiem uniwersalnym, jej przyczyny, dynamika oraz sposób, w jaki jest traktowana przez instytucje i społeczeństwo, różnią się w zależności od kontekstu geograficznego i kulturowego.

Na Bałkanach Zachodnich przemoc wobec kobiet jest wciąż marginalizowana, a jej społeczna akceptacja bywa zaskakująco wysoka, co wynika z głęboko zakorzenionych tradycji patriarchalnych i stereotypów dotyczących ról płciowych. Przemoc jest często usprawiedliwiana przez społeczeństwa na różne sposoby – od postrzegania jej jako „wewnętrznej” sprawy rodzinnej, po przypisywanie kobietom odpowiedzialności za przemoc, której doświadczają. W państwach Bałkanów Zachodnich te kulturowe i społeczne bariery utrudniają efektywne przeciwdziałanie przemocy oraz wdrażanie skutecznych mechanizmów ochrony kobiet.

Ponadto w wielu przypadkach brakuje odpowiednich narzędzi legislacyjnych, które jednoznacznie definiowałyby

¹ Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, *Przemoc wobec kobiet i dziewcząt*, <https://www.unic.un.org.pl/oionz/przemoc-wobec-kobiet-i-dziewczat/3389#> [24.09.2024].

przemoc wobec kobiet jako odrębne przestępstwo. W praktyce oznacza to, że wiele aktów przemocy jest traktowanych jako zwykłe przestępstwa kryminalne, co prowadzi do ich niedoszacowania w statystykach i – co ważniejsze – osłabienia skuteczności polityk prewencyjnych. Systemowe problemy, takie jak niedostateczne wsparcie ofiar przez instytucje publiczne, niewystarczające szkolenia służb mundurowych czy też brak dostępności do specjalistycznych ośrodków wsparcia, pogłębiają trudności, prowadząc do izolacji i bezradności kobiet doświadczających przemocy. Tego rodzaju strukturalne deficyty są szczególnie widoczne w regionach o niskim poziomie rozwoju instytucji demokratycznych oraz w społeczeństwach, w których wciąż przeważa konserwatywny model rodziny.

Brak odpowiednich narzędzi legislacyjnych oraz niedefiniowanie aktów przemocy wobec kobiet jako odrębnych przestępstw dotyczy zwłaszcza kobietobójstwa (ang. *femicide*). Sam termin „kobietobójstwo” pojawił się po raz pierwszy w XIX w. w Wielkiej Brytanii na określenie zabójstwa kobiety – jako swoista alternatywa dla *homicide*, czyli zabójstwa mężczyzny. Początkowo termin ten określał jednak zabójstwo kobiety bez wskazania jego okoliczności związanych z jej płcią społeczno-kulturową². Natomiast w XX w. zwrócono uwagę na związek pomiędzy śmiercią kobiety a rolą, jaką

² M. Grzyb, *Kobietobójstwo – kryminologiczna charakterystyka zjawiska*, „Archiwum Kryminologii”, 2014, XXXVI, s. 76-77.

pełni ona w społeczeństwie. Zwłaszcza feministki zaczęły rozpowszechniać wiedzę oraz badania na temat tego zjawiska. Amerykańska feministka Diana Russell jako pierwsza zdefiniowała termin „kobietobójstwo” jako zabójstwo kobiet przez mężczyznę/mężczyzn tylko z tego powodu, że ofiara jest kobietą. Od tamtego czasu termin ten zaczął stopniowo wchodzić do powszechnego obiegu w dyskusji na temat przemocy wobec kobiet.

Obecnie istnieje wiele różnych definicji kobietobójstwa, jednak ogólnie przyjmuje się, że jest to zabójstwo motywowane faktem, że ofiarą jest kobietą. Mimo to nie ma jednej uniwersalnej definicji tego zjawiska – ani w prawodawstwie Unii Europejskiej, ani na poziomie globalnym. Organizacja Narodów Zjednoczonych w deklaracji wiedeńskiej z 2013 r. podaje szeroką definicję kobietobójstwa, określając je jako „zabójstwo kobiet i dziewcząt ze względu na płeć”, i wylicza różne jego formy, takie jak:

- morderstwa kobiet w wyniku przemocy partnerów,
- tortury i mizoginistyczne zabijanie kobiet,
- zabijanie kobiet i dziewcząt w imię tzw. honoru,
- selektywne zabijanie kobiet i dziewcząt w kontekście konfliktów zbrojnych,
- zabijanie kobiet w związku z posagiem,
- zabijanie kobiet i dziewcząt ze względu na orientację seksualną i tożsamość płciową,
- zabijanie rdzennych i tubylczych kobiet i dziewcząt ze względu na płeć,

- zabijanie noworodków płci żeńskiej i selektywna aborcja ze względu na żeńską płć płodu,
- śmierć związana z okaleczaniem narządów płciowych,
- zabójstwa osób podejrzanych o czary,
- inne przypadki kobietobójstwa związane z gangami, przestępczością zorganizowaną, handlem narkotykami, handlem ludźmi i rozprzestrzenianiem broni palnej³.

W niniejszej pracy będziemy posługiwać się definicją kobietobójstwa sformułowaną przez Europejski Instytut ds. Równości Kobiet i Mężczyzn (*European Institute for Gender Equality, EIGE*⁴), zgodnie z którą kobietobójstwo to zabójstwo kobiety, czy też dziewczyny, ze względu na jej płć, które może przybierać różne formy. Definicja ta jest zatem zbieżna z ogólną definicją przywołaną w deklaracji wiedeńskiej. Natomiast do celów statystycznych EIGE definiuje kobietobójstwo jako: „zabicie kobiety przez partnera intymnego i śmierć kobiety w wyniku praktyk szkodliwych dla kobiet. Przez partnera intymnego rozumie się byłych lub obecnych małżonków lub partnerów, niezależnie od tego, czy sprawca dzieli lub dzielił to samo miejsce zamieszkania z ofiarą”⁵.

³ *Femicide*, https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1192?language_content_entity=en [03.02.2024].

⁴ Europejski Instytut ds. Równości Kobiet i Mężczyzn to agencja Unii Europejskiej z siedzibą w Wilnie, która rozpoczęła swoją działalność w 2007 r. Instytut został utworzony na mocy rozporządzenia Rady Unii Europejskiej nr 1922/2006 z dnia 20 grudnia 2006 r.

⁵ M. Grzyb, *Kobieta jako ofiara zabójstwa. Studium kryminologiczne*, Kraków 2024.

Ważnym osiągnięciem w obszarze prawnego sformułowania przestępstw wobec kobiet, rozpowszechniania wiedzy na ten temat oraz udzielania pomocy ofiarom jest Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej z 2011 r. (tzw. konwencja stambulska)⁶. Należy jednak zaznaczyć, że w dokumencie tym termin „kobietobójstwo” nie został przywołany. Co więcej, wciąż wiele państw nie ratyfikowało konwencji. Wobec braku wspólnego podejścia do kwestii definiowania i penalizacji kobietobójstwa niezwykle trudnym zadaniem jest dokonanie pomiaru skali tego zjawiska. Wśród państw członkowskich UE jedynie Belgia, Cypr, Chorwacja i Malta uznały kobietobójstwo za odrębne przestępstwo, definiowane jako zabójstwo kobiety ze względu na jej płeć lub tożsamość jako kobiety.

W związku z tym, że 1 października 2023 r. Komisja Europejska stała się stroną konwencji stambulskiej, oraz w oparciu o zapisy Strategii UE na rzecz równości płci na lata 2020-2025, w ostatnich latach na szczęblu Unii Europejskiej prowadzono intensywne prace nad dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady dotyczącą skutecznego zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej. W lutym 2024 r. dyrektywa została przyjęta. Stanowi ona kamień milowy – jest pierwszym kompleksowym instrumentem prawnym na poziomie UE

⁶ Council of Europe, *Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*, Istanbul, 11.05.2011, <https://rm.coe.int/168008482e> [03.02.2024].

mającym na celu walkę z przemocą wobec kobiet⁷. Dokument ten penalizuje przemoc fizyczną, psychiczną, ekonomiczną i seksualną wobec kobiet, zarówno w Internecie, jak i poza nim, a także okaleczanie żeńskich narządów płciowych. Dodatkowo przymusowe małżeństwa zostały uznane za odrębne przestępstwa, podobnie jak różne formy cyberprzemocy, w tym nielegalne udostępnianie intymnych zdjęć, cyberprześladowanie, molestowanie w Internecie, mizoginistyczna mowa nienawiści oraz tzw. cyberflashowanie⁸.

Wybór sześciu państw Bałkanów Zachodnich – Albanii, Bośni i Hercegowiny, Kosowa, Serbii, Macedonii Północnej oraz Czarnogóry – do analizy porównawczej przemocy wobec kobiet i kobietobójstwa jest podyktowany zarówno ich historycznym, jak i społecznym kontekstem, który je łączy. Ponadto są to państwa, które od lat aspirują do uzyskania członkostwa w Unii Europejskiej. Analiza przemocy wobec kobiet i kobietobójstwa w państwach Bałkanów Zachodnich pozwoli na przedstawienie specyfiki tych zjawisk w kontekście historycznym, kulturowym oraz prawnym, definiującym szeroko rozumianą rzeczywistość społeczną regionu Bałkanów Zachodnich.

Rozważania zaprezentowane w niniejszej pracy pokazują, że przeciwdziałanie przemocy wobec kobiet wymaga

⁷ European Commission, *Commission welcomes political agreement on new rules to combat violence against women and domestic violence*, 06.05.2024, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_649 [21.02.2024].

⁸ Ibidem.

kompleksowego podejścia. Przede wszystkim niezbędne jest opracowanie i wprowadzenie regulacji prawnych, które definiowałyby przemoc wobec kobiet jako odrębne przestępstwo, w tym zwłaszcza kobietobójstwo. Wprowadzenie przepisów penalizujących szczególne formy przemocy, takie jak przemoc internetowa czy przemoc ekonomiczna, mogłoby przyczynić się do skuteczniejszego ścigania sprawców i ochrony ofiar.

Równie ważnym elementem jest wsparcie instytucjonalne, które obejmuje zarówno systematyczne szkolenie służb publicznych, jak i zapewnienie odpowiednich zasobów dla organizacji pozarządowych, wspierających ofiary. Dobrze funkcjonujący system wsparcia, w tym schroniska dla kobiet, dostęp do porad prawnych i psychologicznych, a także szybkie procedury sądowe, mógłby znacząco zmniejszyć skalę przemocy. Bez silniejszych instytucji i ścisłej współpracy między nimi a organizacjami społecznymi problem przemocy wobec kobiet pozostanie zbyt często marginalizowany, a jego ofiary – bez odpowiedniej pomocy.

Wreszcie, kluczowe jest zniwelowanie zakorzenionych mechanizmów dyskryminacyjnych poprzez edukację społeczną i promowanie równości płci. Potrzebne są długofalowe działania, które zmienią sposób postrzegania ról płciowych i zakwestionują normy kulturowe usprawiedliwiające przemoc. Tylko wtedy możliwa będzie trwała zmiana, która nie ograniczy się do reaktywnych działań prawnych, ale zapobiegnie powstawaniu przemocy wobec kobiet u jej podstaw.

1. Przemoc wobec kobiet i kobietobójstwo w Albanii

Od lat przemoc wobec kobiet pozostaje dużym problemem, z którym muszą się mierzyć władze Albanii. Pomimo licznych apeli, formułowanych przez różne organizacje pozarządowe, rząd w Tiranie jak dotychczas nie podjął zdecydowanych działań w celu rozwiązania tego problemu społecznego. Przeszkodą pozostaje nie tylko brak woli politycznej, ale także silne patriarchalne wzorce, zakorzenione w albańskim społeczeństwie.

To kobiety są głównymi ofiarami przemocy domowej, o czym świadczy fakt, że 75% z ok. 5000 skarg, składanych każdego roku na policję, dotyczy właśnie przemocy wo-

bec kobiet⁹. W latach 2010-2023 w Albanii zamordowano 159 kobiet lub dziewcząt¹⁰, w 2023 r. – 12 kobiet i dziewcząt, a w pierwszych dwóch miesiącach 2024 r. – aż cztery. Z powodu narastającego problemu kobietobójstwa w ostatnich latach uwidoczniło się nowe zjawisko społeczne – kobiety doświadczające przemocy zabierają swoje dzieci i wyjeżdżają, szukając azylu za granicą¹¹.

Ostatnie dane statystyczne, opublikowane przez Instytut Statystyczny Albanii (INSTAT), dot. przemocy wobec kobiet i dziewcząt, pochodzą z 2018 r. Wynika z nich, że ponad połowa Albanek w wieku 15-74 lata doświadczyła różnego rodzaju przemocy ze strony mężczyzn. Najczęstszym rodzajem przemocy była przemoc podczas randek, drugim – przemoc domowa ze strony partnera, trzecim – molestowanie seksualne¹².

Przemoc wobec kobiet i dziewcząt w Albanii przybiera różne formy – jest to przemoc nie tylko psychiczna czy

⁹ A. Hoxha, 'No Way Out': Support Shortfall Forces Albanian Abuse Victims Back to Abusers, 30.05.2024, <https://balkaninsight.com/2024/05/30/no-way-out-support-shortfall-forces-albanian-abuse-victims-back-to-abusers/> [21.08.2024].

¹⁰ *Vrasjet dhe vetëvrasjet e grave në Shqipëri, rastet në vitin e fundit*, 09.03.2024, <https://www.hashtag.al/index.php/2024/03/09/vrasjet-dhe-vetevrasjet-e-grave-ne-shqiperi-rastet-ne-vitin-e-fundit/> [02.08.2024].

¹¹ A. Hoxha, *Shqipëria kryeson me femicidin në Ballkanin Perëndimor*, 15.01.2024, <https://top-channel.tv/2024/01/15/shqiperia-kryeson-me-femicidin-ne-ballkanin-perendimor/> [02.08.2024]; K. Millona, *Who protects Albanian women from the police?*, 12.04.2024, <https://kosovotwopointzero.com/en/who-protects-albanian-women-from-the-police/> [02.08.2024].

¹² Instat, *Dhuna ndaj Grave dhe Vajzave në Shqipëri*, 2018, <https://www.instat.gov.al/al/statistikat-ne-shkolla/dhuna-ndaj-grave-dhe-vajzave-ne-shqipëri/> [12.08.2024].

fizyczna, ale także często ekonomiczna i seksualna. Choć brakuje oficjalnych statystyk, to najbardziej narażone na przemoc są kobiety oraz dziewczyny w wieku 18-23 lata oraz 37-45 lat, a także kobiety niepełnosprawne, imigrantki, Romki oraz kobiety żyjące na obszarach wiejskich¹³.

W 2020 r. w Albanii przeprowadzono badanie w ramach Indeksu Równości Płci (*Gender Equality Index 2020*). Państwo to osiągnęło wtedy wynik 60,4 pkt (na 100 pkt), co stanowiło o siedem punktów mniej, niż wynosiła ówczesna średnia dla państw członkowskich Unii Europejskiej. Najwyższy wynik Albania uzyskała w obszarze zdrowia oraz pracy, władzy i finansów. Najniższy – w obszarze wiedzy¹⁴.

1. Podłoże społeczno-kulturowe przemocy wobec kobiet oraz kobietobójstwa w Albanii

Podobnie jak w przypadku pozostałych państw bałkańskich, albańskie społeczeństwo ma charakter patriarchalny, w którym kluczowe role pełnią mężczyźni. Pomimo zmian, jakie zachodzą w Albanii w ostatnich dekadach, inspirowanych przykładami zachodnich społeczeństw, rola kobiet wciąż ogranicza się do pełnienia tradycyjnych funkcji żony i matki. Należy pamiętać, że przez wieki na ziemiach, gdzie żyją obecnie Albańczycy, funkcjonowało prawo zwyczajowe (*kanun*),

¹³ *Being a woman in Albania*, <https://vedruna.org/en/being-a-woman-in-albania/> [11.08.2024].

¹⁴ EIGE, *Albania*, https://eige.europa.eu/about/eu-candidate-countries-and-potential-candidates/albania?language_content_entity=en [08.08.2024].

które regulowało wszystkie aspekty życia człowieka, a zgodnie z jego zapisami, kobieta nie była traktowana na równi z mężczyzną. Choć zostało ono zniesione prawie 100 lat temu, to jego ślady są wciąż widoczne we współczesnym społeczeństwie albańskim. Kobiety nadal wykonują zdecydowaną większość obowiązków domowych, co jest szczególnie widoczne na obszarach wiejskich. Zgodnie z danymi opublikowanymi przez Bank Światowy, Albanki spędzają 25 lat swojego życia na wychowywaniu dzieci i wykonywaniu nieodpłatnej pracy, czyli na opiece nad członkami rodziny i zajmowaniu się obowiązkami domowymi. Z tego powodu nie mogą być aktywne na rynku pracy, co prowadzi do ich uzależnienia finansowego od mężczyzn. Zgodnie z danymi opublikowanymi w 2020 r., jeszcze przed wybuchem pandemii COVID-19, Albanki spędzają ok. 22% swojego dnia na wykonywaniu nieodpłatnej pracy, w porównaniu do zaledwie 3,47% w przypadku mężczyzn¹⁵.

Średnia pensja albańskich kobiet jest prawie o 17% niższa niż mężczyzn na obszarach miejskich i dwukrotnie niższa na obszarach wiejskich. Ponadto pracują one na stanowiskach uznawanych za „tradycyjnie kobiece” i wymagających niższych kwalifikacji. Jednocześnie stopa bezrobocia wśród kobiet jest wyższa, a także są one nadreprezentowane w nie-

¹⁵ A. Taylor, *Albania grapples with gender equality at home, work, politics*, 04.05.2023, <https://www.euractiv.com/section/politics/news/albania-grapples-with-gender-equality-at-home-work-politics/> [11.08.2024].

formalnej gospodarce kraju oraz jako nieodpłatni pracownicy w rodzinnych firmach i gospodarstwach rolnych¹⁶. Wciąż jest niewiele ofert pracy dla kobiet w Albanii, a także mają one utrudniony dostęp do uzyskania kredytu bankowego, co również utrudnia im uzyskanie niezależności finansowej.

Pomimo tych widocznych nierówności płciowych, w 2021 r. Albania zajęła pierwsze miejsce na świecie pod względem liczby kobiet piastujących stanowiska ministerialne w rządzie. Premier Edi Rama powołał wówczas w skład swojego trzeciego z kolei rządu aż 12 kobiet, co okazało się jednak tylko symbolicznym gestem. Edlira Gjoin, albańska aktywista i ekspertka ds. komunikacji, twierdzi, że premier Albanii zawsze zwraca uwagę na kwestię równości płci w okresie kampanii wyborczej, ale „otaczanie się” kobietami przez E. Ramę nie oznacza, że jest on feministą, wręcz przeciwnie – wzmacnia on patriarchalne wzorce¹⁷. W swoich działaniach polityczno-wizerunkowych traktuje kobiety instrumentalnie, a one same nigdy nie mogą sobie pozwolić na skrytykowanie go za cokolwiek.

Nierówność pomiędzy mężczyznami a kobietami wciąż jest szczególnie widoczna na szczeblu lokalnym. Stała koordynator ONZ ds. Albanii Fiona McCluney zaapelowała do albańskich partii politycznych o dalsze promowanie re-

¹⁶ UN Women, Albania, *Women's Economic Empowerment and Resilience*, <https://albania.unwomen.org/en/what-we-do/economic-empowerment-1> [11.08.2024].

¹⁷ G. Hasa, *Not a feminist Government*, 12.10.2021, <https://kosovotwopointzero.com/en/not-a-feminist-government/> [02.08.2024].

prezentacji kobiet właśnie na tym poziomie oraz o ściśle przestrzeganie parytetu płci, wynoszącego 50% na listach kandydatów do rad gminnych. Premier E. Rama tłumaczył, że podejmowano próby wprowadzenia kwoty płci na szczeblu lokalnym, ale w niektórych regionach kraju po prostu nie ma wystarczającej liczby kobiet chętnych lub zdolnych do ubiegania się o pełnienie funkcji publicznej¹⁸. Warto jednak zauważyć, że – jak wykazały badania przeprowadzone w Albanii – niedemokratyczne działania lokalnych liderów partyjnych często prowadzą do marginalizowania kobiet już będących członkiniami instytucji lokalnych. W rezultacie są one uciszane i nie mają możliwości zabierania głosu na równi z mężczyznami w debatach publicznych¹⁹.

Problemem pozostaje także społeczne postrzeganie przemocy domowej. Niemal połowa Albańczyków toleruje przemoc domową, jeśli stanowi ona „narzędzie” służące zapobieganiu rozpadowi rodziny²⁰. Albańczycy oczekują od kobiet, że będą „zachowywać się zgodnie z przyjętymi tradycyjnymi rolami społecznymi i pozostaną podporządkowane mężczyznom”. W dodatku są przekonani, że to właśnie oni, mężczyźni, mają „naturalne prawo” do dominacji i władzy nad kobietami. W kontekście takich poglądów nie

¹⁸ A. Taylor, *Albania grapples with gender equality at home, work, politics*, op. cit.

¹⁹ Gj. Erebara, *Women on Albanian Councils Told to 'Shut Up'; Study Reveals*, 31.05.2024, <https://balkaninsight.com/2024/05/31/more-numerous-but-voiceless-study-exposes-gender-inequality-in-albania-municipal-councils/> [11.08.2024].

²⁰ *Being a woman in Albania*, op. cit.

dziwi fakt, że prawie 23% Albańczyków uważa, że „nawet podejrzenie o niewierność jest dobrym powodem ku temu, aby mężczyzna mógł uderzyć swoją partnerkę”²¹.

Problemem pozostaje również banalizowanie przez albańskie media problemu przemocy wobec kobiet. W relacjach dotyczących zabójstw kobiet przez mężczyzn media często powielają zakorzenione w społeczeństwie stereotypy dotyczące tradycyjnych ról społecznych, a ponadto szerzą dezinformację, wskazując, że motywem zabójstwa była po prostu zazdrość lub „pasja”, co nierzadko prowadzi do pośredniego usprawiedliwienia przestępstwa²². W narracji medialnej pojawiają się również odniesienia do wielowiekowego *kanunu*, zgodnie z którym obrona honoru stanowi obowiązek każdego mężczyzny, co dodatkowo wzmacnia społeczny przekaz legitymizujący przemoc.

Utrzymujące się w społeczeństwie albańskim stereotypy dot. tradycyjnych ról społecznych są jednym z powodów, dla których w Albanii wciąż funkcjonuje zjawisko aborcji ze względu na płęć²³. Kobiety, szczególnie te żyjące na obszarach wiejskich lub/i będące ofiarami przemocy domowej, często

²¹ Gj. Erebara, *Women on Albanian Councils Told to 'Shut Up'*, op. cit.

²² *Beyond Crimes of Passion: How a Femicide Revealed Albanian Media's Carelessness and Victim-Blaming Tendencies*, 29.09.2023, <https://en.faktoje.al/beyond-crimes-of-passion-how-a-femicide-revealed-albanian-medias-carelessness-and-victim-blaming-tendencies/> [18.08.2024].

²³ *'Missing' girls: selective abortion in Albania fuels gender gap*, 06.02.2024, <https://www.france24.com/en/live-news/20240206-missing-girls-selective-abortion-in-albania-fuels-gender-gap> [08.08.2024].

decydują się na dokonanie aborcji, kiedy dowiadują się, że urodzą dziewczynkę.

2. Mechanizmy przeciwdziałania przemocy wobec kobiet i kobietobójstwu w świetle prawodawstwa Albanii

Albania, podobnie jak pozostałe państwa Bałkanów Zachodnich, jest sygnatariuszem Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (konwencji stambulskiej) oraz Konwencji ONZ w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (konwencja CEDAW).

Z kolei albański kodeks karny nie zawiera żadnego wyraźnego przepisu regulującego morderstwa na tle płciowym. „Kobietobójstwo” nie jest terminem stosowanym ani w kodeksie karnym, ani w ustawodawstwie albańskim²⁴. Zgodnie z art. 79 kodeksu karnego, za dokonanie zabójstwa ze szczególną premedytacją z powodu relacji rodzinnych przewidziana jest kara 20 lat pozbawienia wolności lub dożywocie²⁵. Należy dodać, że kodeks karny zawiera również przepisy dotyczące innych przestępstw, które w określonych okolicznościach mogą być kwalifikowane jako zabójstwo kobiet, w tym: a) zabójstwo (art. 76), b) umyślne zabójstwo

²⁴ V. Hysi, A. Anastasi, A. Bozo, E. Vora, *Murders of Women (Femicide) and Attempts for Femicide in Albania*, Tirana 2022, s. 4, https://www.qag-al.org/ang/publication/summary_femicide.pdf [18.08.2024].

²⁵ *Ibidem*, s. 5.

w związku z innym przestępstwem (art. 77), c) zabójstwo z premedytacją (art. 78)²⁶, d) zabójstwo popełnione w stanie silnego szoku psychicznego (art. 82) oraz e) umyślne spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu skutkującego śmiercią (art. 88 ust. 2)²⁷.

Protestujące kobiety twierdzą, że ostatecznie za obecną, tragiczną sytuację kobiet odpowiedzialne jest państwo. Podkreślają, że jest to państwo patriarchalne, które dodatkowo nie zapewnia odpowiednich struktur wsparcia i pomocy osobom uciekającym przed przemocą. Nie jest to jedynie opinia – statystyki policji pokazują, że w 2020 r. tylko 13% skarg na przemoc domową złożonych na policji zakończyło się zasądzeniem kary²⁸.

3. Zapobieganie przemocy wobec kobiet i kobietobójstwu w Albanii

Jak podkreśla obecny rząd, kwestia równości płci oraz wzmocnienie pozycji kobiet i dziewcząt w społeczeństwie od lat stanowią priorytet władz Albanii. W związku z tym w 2021 r. Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej przygotowało „Narodową strategię na rzecz równości płci na lata

²⁶ UN Woman, *Social and Institutional Response to Femicide in Albania Executive summary*, March 2023, s. 6, <https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2023-04/Social-and-Institutional-Response-to-Femicide-in-Albania.pdf> [21.08.2024].

²⁷ Ibidem, s. 7.

²⁸ A. Taylor, *Anti-Femicide Protest in Elbasan: 'The State Has Failed Albanian Women'*, 11.05.2021, <https://exit.al/en/anti-femicide-protest-in-elbasan-the-state-has-failed-albanian-women/> [12.08.2024].

2021-2030” (*Strategjia Kombëtare për Barazinë Gjimore 2021-2030*)²⁹. W dokumencie tym sformułowano następujące cele strategiczne, dotyczące m.in.:

- realizacji praw ekonomicznych i społecznych kobiet, młodych kobiet, dziewcząt, mężczyzn, młodych mężczyzn i chłopców w społeczeństwie oraz wzmocnienia pozycji kobiet, młodych kobiet i dziewcząt, z myślą o poprawie i zrównoważonym rozwoju gospodarki ekologicznej (zielonej);
- zapewnienia równego udziału, reprezentacji i praw przywódczych kobiet i mężczyzn, młodych kobiet i młodych mężczyzn, dziewcząt i chłopców w podejmowaniu decyzji politycznych i publicznych na szczeblu lokalnym;
- ograniczenia wszelkich form szkodliwych praktyk, przemocy ze względu na płeć oraz przemocy domowej³⁰.

W dokumencie tym nigdzie nie pojawia się jednak termin „kobietobójstwo”, a brak specyficznego prawa dotyczącego tego rodzaju przestępstwa należy uznać za jedno z głównych wyzwań Albanii w walce z przemocą wobec kobiet. Kolejnym problemem jest brak dokładnych danych na temat kobietobójstwa – wciąż brak jest oficjalnych statystyk, a jedyne do-

²⁹ Ministria e Shëndetësisë dhe Mbrojtjes Sociale, *Strategjia Kombëtare për Barazinë Gjimore 2021-2030*, Tirana 2021, [https://albania.unwomen.org/sites/default/files/2022-02/WEB_Strategjia Kombetare-AL.pdf](https://albania.unwomen.org/sites/default/files/2022-02/WEB_Strategjia%20Kombetare-AL.pdf) [02.08.2024].

³⁰ Ibidem, s. 27.

stępne informacje na ten temat pochodzą od dziennikarzy lub organizacji pozarządowych, takich jak Centrum Obywatelskich Inicjatyw Prawnych (*Qendra për Nisma Ligjore Qytetare*)³¹. Na poziomie instytucjonalnym nie istnieje żaden odrębny organ państwowy do zgłaszania i monitorowania takich przypadków. W 2008 r. utworzono co prawda Narodową Radę ds. Równości Płci, ale jej rola pozostaje mocno ograniczona, a ponadto brakuje jej odpowiednich zasobów ludzkich i funduszy³².

W celu poradzenia sobie z tym kluczowym problemem społecznym, jak podkreślają eksperci, należałoby zintensyfikować działania władz, szczególnie na poziomie lokalnym. Niezbędne jest przeprowadzanie cyklicznych kampanii informacyjnych, które przedstawiałyby przemoc wobec kobiet jako naruszenie praw człowieka. Kampanie, w które zaangażowani byłiby eksperci oraz działacze na rzecz praw kobiet, mogłyby przyczynić się do przełamywania stereotypów będących częścią patriarchalnej kultury, wciąż silnej przede wszystkim wśród społeczności wiejskiej. Takie działania mogłyby również stworzyć środowisko, w którym kobiety i dziewczęta czułyby się bezpiecznie³³. Konieczne jest

³¹ *Qendra për Nisma Ligjore Qytetare*, <https://www.qag-al.org/index.htm> [18.08.2024].

³² *Advancing the Istanbul Convention implementation: The role of women's NGOs and networks in the Western Balkans & Turkey*, „Comprehensive Assessment Report”, September 2019, s. 9, https://rrjetikunderdhunesgjimore-monitorime.al/en/wp-content/uploads/2020/01/awen-wave_final.pdf [12.08.2024].

³³ *Social and Institutional Response to Femicide in Albania Executive summary*, op. cit.

także dalsze informowanie kobiet o ich prawach, ponieważ wciąż wiele z nich nie zgłasza przypadków przemocy, często z powodu braku zaufania do instytucji publicznych³⁴. Choć albańskie prawo przewiduje programy wsparcia i mechanizmy ochrony dla ofiar (m.in. państwowe mieszkania i pomoc w znalezieniu pracy), to w rzeczywistości tylko jedna piąta osób zgłaszających się do władz otrzymuje jakiegokolwiek wsparcie finansowe³⁵. W związku z tym kobiety często zmuszone są wrócić do domu i nadal mieszkać ze sprawcą przemocy.

W 2024 r. – symbolicznie w Międzynarodowy Dzień Kobiet (8 marca) – Erinda Ballanca, jako albański Ombudsman, we współpracy z Podmiotem Organizacji Narodów Zjednoczonych na rzecz Równości Płci i Wzmocnienia Kobiet (*United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women*, UN Women) zainaugurowała akcję pod nazwą *Femicide Watch*. Celem inicjatywy jest zbieranie i analizowanie danych pod kątem promowania skuteczniejszej polityki na rzecz zapobiegania zabójstwom kobiet. Ballanca podkreśliła, że brak konkretnych danych utrudnia rozwiązanie problemu³⁶, oraz zaznaczyła, że kluczowe jest sformułowanie

³⁴ Ibidem.

³⁵ A. Hoxha, 'No Way Out': Support Shortfall Forces Albanian Abuse Victims Back to Abusers, op. cit.

³⁶ UN Women, *Albania launches 'Femicide Watch' initiative*, 08.03.2024, <https://albania.unwomen.org/en/stories/press-release/2024/03/albania-launches-femicide-watch-initiative> [21.08.2024].

definicji kobietobójstwa jako przestępstwa i włączenie jej do albańskiego kodeksu karnego, aby skutecznie walczyć z tym problemem³⁷.

Międzynarodowy Dzień Kobiet od lat jest dniem, w którym organizacje pozarządowe (m.in. Niezależne Forum na rzecz Albańskich Kobiet – *Independent Forum for the Albanian Woman*, IFAW; Albańska Sieć Wzmacniania Kobiet – *Albanian Women's Empowerment Network*, AWEN; Centrum Praw Człowieka w Demokracji – *Qendra Të Drejtat e Njeriut në Demokraci*, QDNJD³⁸) oraz aktywistki na rzecz praw kobiet publicznie wskazują na problem licznych przypadków przestępstw wobec kobiet i nieustannie wzywają albański rząd do podjęcia konkretnych działań w tym zakresie. Domagają się sprawiedliwości dla dziewcząt i kobiet będących ofiarami przemocy. Podkreślają, że sprawcy przestępstw często traktowani są dość pobłaźliwie przez sądy. Potwierdzają to wyniki badań przeprowadzonych przez QDNJD – na podstawie danych z lat 2000-2021 wiadomo, że w sądzie w Tiranie zostało złożonych 1920 wniosków o uzyskanie ochrony przez kobiety, z czego jedynie 53% zakończyło się wydaniem pozytywnej decyzji³⁹.

³⁷ *People's Ombudsperson launches 'Femicide Watch' initiative*, 08.03.2024, <https://abnase.com/peoples-ombudsperson-launches-femicide-watch-initiative/> [21.08.2024].

³⁸ *Qendra "Të Drejtat e Njeriut në Demokraci"*, <https://www.hrdc.al/index.php/al/> [08.08.2024].

³⁹ K. Millona, *Who protects Albanian women from the police?*, op. cit.

Należy zauważyć, że organizacje działające na rzecz kobiet nie ograniczają się do organizowania akcji tylko 8 marca, ale wychodzą na ulice także w przypadkach kobietobójstwa, aby zwrócić uwagę zarówno władz, jak i całego społeczeństwa na problem przemocy wobec kobiet. Warto przywołać jedną z akcji społecznych, zorganizowanych w styczniu 2022 r. przez aktywistki Feminist Collective w Tiranie. Postanowiły one symboliczne (i zarazem uświadamiająco) zareagować na przypadki zabójstw kobiet, do których doszło w Albanii w 2021 r. Aktywistki przykryły 20 tablic z nazwami ulic w stolicy nowymi tablicami, zawierającymi nazwiska 20 kobiet – ofiar przemocy⁴⁰.

Podsumowanie

Jak pokazują dotychczasowe działania władz Albanii – a właściwie ich brak – przemoc wobec kobiet oraz kobietobójstwo nadal stanowią istotny problem społeczny. Utrzymujące się patriarchalne wzorce i stereotypy dotyczące tradycyjnych ról społecznych kobiet i mężczyzn uniemożliwiają skuteczną walkę z tym zjawiskiem. Co więcej, pomimo ratyfikacji przez Albanie konwencji stambulskiej już w 2013 r. część jej zapisów wciąż nie została wdrożona w życie. Przed wszystkim nadal brakuje oficjalnych danych dot. skali zjawiska. To organizacje pozarządowe pozostają najbardziej aktywne

⁴⁰ The Feminist Collective, *20 Roads for 20 Women Murdered in One Year*, 15.01.2022, <https://exit.al/en/20-roads-for-20-women-murdered-in-one-year/> [12.08.2024].

w informowaniu społeczeństwa o powadze problemu, np. przygotowując kampanie informacyjne. Jednak bez silnego i zdecydowanego zaangażowania władz nie uda się w sposób systemowy pomóc ofiarom przemocy, przeprowadzić powszechnej akcji edukacyjnej dot. problemu kobietobójstwa i przemocy wobec kobiet, a także odbudować zaufania społecznego do albańskiego wymiaru sprawiedliwości, co jest niezbędne, aby ofiary przestępstw miały odwagę zgłaszać przypadki łamania praw i były przekonane, że przestępcy nie pozostaną bezkarni.

2. Przemoc wobec kobiet i kobietobójstwo w Bośni i Hercegowinie

Protesty przeciw przemocy wobec kobiet, które miały miejsce 14 sierpnia 2023 r. w kilku miastach Bośni i Hercegowiny (Sarajewo, Mostar, Bijeljina, Gradačac, Zenica), wywołały debatę na temat kobietobójstwa w tym państwie. Podczas protestów widoczne były transparenty: „Stop wszystkim przejawom przemocy”, „Kogo chroni system?”, „Stop kobietobójstwu” czy „Powiedzmy nie przemocy”. Powtarzające się w ostatnich latach manifestacje z jednej strony wskazują na poważny problem społeczny, jakim jest przemoc domowa, z drugiej zaś stanowią sprzeciw społeczeństwa, zwłaszcza kobiet, wobec opieszałości sądów, niewystarczającej reakcji

policji oraz instytucji państwowych na przypadki przemocy wobec kobiet. Mimo że władze BiH podejmują działania na rzecz stworzenia odpowiednich ram prawnych w zakresie zwalczania przemocy domowej, zgodnych z polityką społeczną UE (BiH jest sygnatariuszem m.in. konwencji stambulskiej), pomoc dla ofiar przemocy jest nadal niewystarczająca, a liczba przypadków zabójstw kobiet wciąż rośnie. W latach 2019-2022 wzrosła liczba kobiet będących ofiarami przemocy domowej z 1300 do 1641, a także liczba mężczyzn będących sprawcami tej przemocy. W 2022 r. rozpatrzono jedynie 35% spraw dotyczących zgłoszonych przypadków przemocy w rodzinie, a wśród raportów kryminalnych odnoszących się do dorosłych sprawców przemocy prawie 90% dotyczy mężczyzn⁴¹. Szacuje się, że w ostatnich dwóch latach w BiH doszło do ponad 20 przypadków kobietobójstwa.

1. Podłoże społeczno-kulturowe przemocy wobec kobiet oraz kobietobójstwa w Bośni i Hercegowinie

Problem przemocy domowej jest stale obecny w przestrzeni publicznej Bośni i Hercegowiny. Próby systemowych i społecznych rozwiązań podejmowane są przez instytucje zarówno państwowe, jak i pozarządowe. Przemoc wobec kobiet jest głęboko zakorzeniona w świadomości społeczeństwa

⁴¹ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, *Žene i muškarci u Bosni i Hercegovini, „Tematski bilten 03”*, Sarajevo 2023, s. 96-98, https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2024/FAM_00_2023_TB_1_BS.pdf [04.07.2024].

i stanowi olbrzymie wyzwanie w kontekście ochrony praw człowieka w BiH. Jej przyczyny społeczno-kulturowe tkwią m.in. w historii, relacjach międzyludzkich oraz marginalizowaniu tego problemu w przestrzeni publicznej. Warto także odnieść się do wskaźnika równouprawnienia płci, obliczonego zgodnie ze standardami EIGE. W 2022 r. w BiH po raz pierwszy przeprowadzone zostały badania dotyczące tego wskaźnika przy wsparciu Podmiotu Organizacji Narodów Zjednoczonych na rzecz Równości Płci i Wzmocnienia Kobiet (*United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women, UN Woman*) oraz rządu Szwecji. Raport z 2023 r. wskazał na nieznaczny postęp w kwestii równouprawnienia, niemniej jednak udział kobiet w organach władzy oraz ich niski status ekonomiczny nadal pozostają na niezadawalającym poziomie⁴².

Liczne organizacje pozarządowe zwracają uwagę, że w BiH przemoc wobec kobiet jest często postrzegana jako społecznie akceptowalne zachowanie, uzasadnione tradycyjnymi normami patriarchalnymi i stereotypami dotyczącymi płci, gdzie oczekiwania wobec kobiet są wyższe niż wobec mężczyzn, a ich rola sprowadza się do bycia dobrymi matkami, żonami, gospodyniami domowymi i pracownicami. Raport OBWE z 2019 r. „Dobrobit i blagostanje žena” wskazuje, że normy patriarchalne są nadal obecne, a większość

⁴² Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, *Index rodne ravnopravnosti u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 2024, <https://arsbih.gov.ba> [09.09.2024].

kobiet (59%) zgadza się ze stwierdzeniem, że „dobra żona powinna słuchać męża, nawet jeśli się z nim nie zgadza”. Takie postawy różnią się jednak w zależności od grupy wiekowej kobiet oraz poziomu wykształcenia. Młodsze kobiety, a także kobiety z wyższym wykształceniem lub dobrze płatną pracą zazwyczaj odrzucają te przekonania⁴³. Ponadto społeczeństwo często obwinia ofiary przemocy za ich bierność lub za wybór nieodpowiedniego partnera. Stosunek do kobiet często bywa nietolerancyjny, a problemy takie jak molestowanie seksualne czy przemoc ze względu na płeć są traktowane jako wyłącznie sprawy kobiet.

Przemoc wobec kobiet jest wzmacniana przez czynniki związane z różnymi kryzysami, w tym z wojną w BiH w latach 90. XX w., pandemią COVID-19 oraz sytuacją społeczno-ekonomiczną państwa. Według danych misji OBWE, aż 64% kobiet w BiH można uznać za dotknięte konfliktem. Oznacza to, że przemoc ze strony partnera jest wyższa wśród kobiet, których partner brał udział w konflikcie zbrojnym, niż tych, których partner w nich nie uczestniczył⁴⁴. Z kolei według UN Woman, OBWE⁴⁵ oraz Ministerstwa Praw Człowieka i Uchodźców w BiH, co druga kobieta doświadczyła

⁴³ OSCE, *Dobrobit i blagostanje žena. Bosna i Hercegovina. Izvješće sa rezultatima*, 2019, https://www.osce.org/files/f/documents/f/7/439724_o.pdf [09.09.2024].

⁴⁴ OSCE, *OSCE on domestic violence in Bosnia and Herzegovina in time of COVID-19*, <https://www.osce.org/mission-to-bosnia-and-herzegovina/450877> [15.08.2023].

⁴⁵ UN Women, *Ending Violence against Women*, <https://eca.unwomen.org/en/where-we-are/bosnia-and-herzegovina/ending-violence-against-women> [14.08.2023]; OSCE, *Dobrobit i blagostanje žena*, op. cit.

różnych form przemocy od momentu ukończenia piętnastego roku życia. W BiH dotyczy to 52,8% kobiet, podobnie jak w dwóch podmiotach składowych: Federacji Bośni i Hercegowiny (FBiH) – 52,8%, oraz Republice Serbskiej (RS) – 52,7%. Pandemia również przyczyniła się do zwiększenia liczby przypadków przemocy wobec kobiet i przemocy w rodzinie, na co wpływ niewątpliwie miała pogarszająca się sytuacja gospodarcza, w tym utrata pracy, zmniejszenie dochodów, stres i niepewność. Negatywnie na postrzeganie przemocy wpływają też media, które niejednokrotnie marginalizują ten problem i przedstawiają zabójstwo kobiety jako tragedię rodzinną, a sprawcę zbrodni jako człowieka spokojnego, opiekuńczego – niemal wzorowego.

W BiH brakuje obowiązkowego przedmiotu dotyczącego edukacji seksualnej, który kształtowałby świadomość seksualną oraz odgrywałby kluczową rolę w zapobieganiu problemom, z którymi borykają się dzieci i młodzież, takim jak molestowanie seksualne. W 2024 r. przeprowadzono badanie na temat seksualności młodzieży w ramach projektu „Edukacja seksualna w Bośni i Hercegowinie: droga do tolerancji”, realizowanego przez Laboratorium Innowacji Społecznych Pro Educa przy wsparciu USAID/INSPIRE w ramach Programu Wspierania Praw Człowieka. Z badań tych wynika, że aż 76,9% respondentów uczęszczających do szkół ponadgimnazjalnych w pełni popiera wprowadzenie edukacji sek-

sualnej w szkołach. W przypadku szkół podstawowych ten odsetek wynosi 35,3%⁴⁶.

2. Mechanizmy przeciwdziałania przemocy wobec kobiet i kobietobójstwa w świetle prawodawstwa Bośni i Hercegowiny

W wymiarze międzynarodowym BiH jest sygnatariuszem kilku konwencji międzynarodowych, m.in. Konwencji ONZ o likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet oraz Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (konwencja stambulska), ratyfikowanej przez BiH w 2013 r. Unia Europejska w raporcie Komisji Europejskiej z końca 2023 r., podsumowującym postępy BiH na drodze do integracji z UE, zwróciła uwagę na niedociągnięcia instytucjonalne i legislacyjne w zakresie wsparcia dla ofiar kobietobójstwa. Podkreślono niedostateczne egzekwowanie zapewnienia pomocy prawnej i bezpiecznego zakwaterowania. Komisja wskazała również na niewystarczające zaangażowanie wyspecjalizowanych organizacji społeczeństwa obywatelskiego, które odgrywają kluczową rolę w ochronie ofiar przemocy i praw kobiet, zarówno w F BiH, jak i w RS⁴⁷.

⁴⁶ S. Puhalo, *Seksualność mładih u Bosni i Hercegovinie*, Banja Luka 2024, s. 133, <https://proeduca.net/seksualnost-mladih-u-bosni-i-hercegovini/> [09.09.2024].

⁴⁷ European Commission, *Bosnia and Herzegovina 2023 Report*, s. 44, <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/e3045ec9-f2fc->

Na poziomie krajowym kwestie związane z prawami kobiet w BiH regulują Ustawa o równouprawnieniu płci z 2006 r., Ustawa o zakazie dyskryminacji z 2009 r., Ustawa o ochronie przed przemocą domową w rodzinie, która w RS została przyjęta w 2012 r.⁴⁸, w FBiH w latach 2013 i 2021⁴⁹, a w dystrykcie Brčko (DB)⁵⁰ w 2018 r. Ustawa o równouprawnieniu płci określa obowiązki odpowiednich instytucji, takich jak Agencja ds. Równości Płci BiH, Centrum ds. Równości Płci FBiH oraz Centrum ds. Równości Płci RS. W rządzie BiH funkcjonuje także komisja ds. równouprawnienia płci. W styczniu 2021 r. rząd FBiH przyjął ponadto „Strategię zapobiegania i zwalczania przemocy domowej na lata 2021-2027”, której priorytetem jest ograniczenie przemocy domowej poprzez doskonalenie systemu ochrony ofiar. Według Aleksandry Petrić ustawodawstwo obowiązujące w trzech jednostkach administracyjnych państwa – RS, FBiH i DB – wymaga jednak ujednolicenia, a także dostosowania do konwencji stam-

-45c8-a97f-58a2d9b9945a_en?filename=SWD_2023_691%20Bosnia%20and%20Herzegovina%20report.pdf [14.07.2024].

⁴⁸ *Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske*, „Službeni glasnik Republike Srpske”, br. 102/2012, 108/2013, 82/2015 i 84/2019, https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/zakon_o_zastiti_od_nasilja_u_porodici_RS.pdf [04.07.2024].

⁴⁹ *Zakon o zaštiti od nasilja u porodici*, „Sl. novine FBiH”, br. 20/2013 i 75/2021, <https://www.paragraf.ba/propisi/fbih/zakon-o-zastiti-od-nasilja-u-porodici.html> [04.07.2024].

⁵⁰ *Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Brcko distriktu Bosne i Hercegovine*, „Službeni glasnik Brčko distrikta BiH”, br. 7/2018, <https://advokat-prnjavorac.com/Zakon-o-zastiti-od-nasilja-u-porodici-Brcko-distrikt.html> [04.07.2024].

bulskiej, co wymaga bliskiej współpracy między różnymi instytucjami publicznymi: sądami, administracją i policją.

Warto podkreślić, że RS jako pierwsza w regionie Bałkanów Zachodnich uwzględniła w dokumencie prawnym kwestię przemocy wobec kobiet jako przestępstwo. W styczniu 2024 r. Zgromadzenie Narodowe RS (ZNRS) przyjęło projekt Ustawy o ochronie przed przemocą domową i przemocą wobec kobiet w RS (*Nacrt zakona o zastiti od nasilja u porodici i nasilja prema ženama Republike Srpske*). Artykuł 6 ustawy definiuje kobietobójstwo jako: „najcięższą formę i konsekwencję przemocy wobec kobiet [...] oznacza pozbawienie kobiety życia ze względu na jej przynależność do płci żeńskiej lub śmierć kobiety w wyniku aktów przemocy wobec niej, niezależnie od tego, czy członek rodziny lub inna osoba podejrzana jest o dokonanie aktu przemocy”⁵¹. Projekt ustawy został jednomyślnie przyjęty przez ZNRS. Niemniej jednak sama ustawa jest oceniana jako niewystarczająca. Eksperci wskazują, że niezbędne będą zmiany w prawie karnym, które umożliwią skuteczne karanie i ściganie przestępców. Prezydent RS Milorad Dodik oraz część przychylnych mu organizacji pozarządowych negatywnie odnieśli się do dokumentu, twierdząc, że pojęcie kobietobójstwa nie przyczynia się do ochrony praw kobiet, jest sprzeczne z tradycyjnymi

⁵¹ *Nacrt zakona o zastiti od nasilja u porodici i nasilja prema ženama Republike Srpske*, Septembar 2023, Banja Luka, <https://www.paragraf.ba/nacrti-i-prijedlozi/nacrt-zakona-o-zastiti-od-nasilja-u-porodici-i-nasilja-prema-zenama-republike-srpske.pdf> [02.07.2024].

wartościami, dyskryminuje mężczyzn oraz promuje ideologię gender⁵². W 2023 r. w RS oficjalnie zgłoszono ok. 550 przypadków przemocy domowej. Jednak według szacunków fundacji UŽBL takich incydentów było około 1200⁵³.

Dane Federalnego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych BiH, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych RS oraz Ministerstwa Spraw Wewnętrznych DB pokazują, że w latach 2019-2022 zamordowano 34 kobiety. Chociaż dostępne są statystyki dotyczące liczby ofiar śmiertelnych i ich płci, to nie można na ich podstawie ustalić, czy mamy do czynienia z kobietobójstwem, ponieważ brak jest informacji o płci sprawcy, wzajemnych relacjach sprawcy z ofiarą oraz motywie zbrodni⁵⁴.

3. Zapobieganie przemocy wobec kobiet i kobietobójstwu w Bośni i Hercegowinie

Zapobieganie zabójstwom kobiet i przemocy wobec nich stanowi olbrzymie wyzwanie dla państwa w wymiarach instytucjonalnym, ekonomicznym i społecznym, które obejmują

⁵² *Nacrt zakona o zaštiti od nasilja u porodici i nasilja prema ženama RS: Pojedina udruženja građana traže povlačenje Nacrta zakona iz procedurę*, 24.01.2024, <https://www.paragraf.ba/dnevne-vijesti/24012024/24012024-vijest5.html> [02.07.2024].

⁵³ F. Durmišević, *Novi slučaj femicida u BiH: U RS odustali od zakona o zaštiti od nasilja u porodici i nasilja prema ženama*, 16.05.2024, <https://n1info.ba/video/novi-dan/novi-slucaj-femicida-u-bih-u-rs-odustali-od-zakona-o-zastiti-od-nasilja-u-porodici-i-nasilja-prema-zenama/> [03.07.2024].

⁵⁴ I. Marković, [w:] *Crvena linija*, 08.03.2024, <https://n1info.rs/video/crvena-linija/crvena-linija-o-femicidu-u-zemljama-regiona-2/> [02.07.2024]; Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, *Žene i muškarci u Bosni i Hercegovini*, op. cit., s. 103.

edukację, pomoc medyczną, prawną i materialną. Obecnie w BiH jest osiem tzw. bezpiecznych domów (*sigurne kuće*)⁵⁵, w których w 2022 r. przebywało 461 osób, a rok wcześniej – 610. Kobiety mają również prawo do bezpłatnej pomocy prawnej i medycznej, jednak często nie są świadome swoich uprawnień. W kraju działają dwie linie SOS służące zgłaszaniu przemocy domowej. W okresie od stycznia 2021 r. do lipca 2023 r. odnotowano łącznie 17 049 połączeń⁵⁶, przy czym większość zgłoszeń pochodziła od kobiet.

Istotnym elementem zapobiegania przemocy jest edukacja. Zważywszy na to, że co trzecia kobieta w BiH ma do czynienia z przemocą, a dwie trzecie kobiet uważa przemoc za zjawisko powszechne, problem pozostaje poważny. Nie wiele kobiet określa siebie jako ofiary, a 72% społeczeństwa BiH postrzega przemoc w rodzinie jako sprawę prywatną. Co więcej, wspomniana edukacja seksualna stanowi w dalszym ciągu temat tabu. Z kolei według danych OBWE, 84% kobiet nie zgłasza przemocy na policję z powodu braku zaufania do instytucji państwowych⁵⁷.

⁵⁵ Ofiara może przebywać w takim domu przez sześć miesięcy z możliwością przedłużenia na kolejne sześć, a w wyjątkowych przypadkach dłużej, gdy postępowanie sądowe się przedłuża. Bezpieczne domy znajdują się w: "Fondacija lokalne demokratije" Sarajevo, "Udruženje žene" Banja Luka, "Žene BiH" Mostar, "Viva žene" Tuzla, "Budućnost" Modriča, "Žene sa Une" Bihać, "Medika" Zenica i "Lara" Bjeljina.

⁵⁶ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, *Žene i muškarci u Bosni i Hercegovini*, op. cit., s.102.

⁵⁷ OSCE, *Dobrobit i sigurnost žena. Bosna i Hercegovina. Izvještaj o nalazima*, 2019, https://www.osce.org/files/f/documents/e/1/439070_0.pdf [02.07.2024].

Kolejnym elementem zapobiegania przemocy stała się państwowa kampania pt. „Szanuj życie, nie broń” (*Poštuj život, ne oružje*), która pojawiła się w związku z rosnącą liczbą przypadków użycia broni, zabójstwami kobiet oraz kwestią legalnego i nielegalnego posiadania broni w BiH. Pierwsza faza kampanii została zainicjowana we wrześniu 2023 r. po zabójstwie kobiety w Gradačacu i protestach społeczeństwa. Inicjatywa była kontynuowana w 2024 r. i obejmowała edukację na temat zarówno przechowywania legalnie posiadanej broni, jak i amnestii dla osób nielegalnie posiadających broń.

W ostatnich dwóch latach pojawiły się sporadyczne deklaracje polityków dotyczące dokonania zmian prawnych w tym obszarze. Saša Magazinović, członek Izby Reprezentantów Zgromadzenia Parlamentarnego BiH z ramienia Socjaldemokratycznej Partii (*Socijaldemokratska Partija*), zapowiedział, że zajmie się zdefiniowaniem kobietobójstwa jako odrębnego przestępstwa. Z kolei Dennis Gratz z socjalliberalnego Frontu Demokratycznego (*Demokratska fronta*) oraz członek Izby Reprezentantów FBiH zaproponował zmiany w kodeksie karnym, np. podniesienie minimalnej kary za zabójstwo z pięciu do ośmiu lat. Podobnie burmistrzynie Sarajewa Benjamina Karić (SDP) w sierpniu 2023 r. ogłosiła szesnaście postulatów związanych z walką z przemocą wobec kobiet, które dotyczą szerokiego spektrum działań, w tym rozwiązań instytucjonalnych, praw-

nych i edukacyjnych, a także mających na celu podniesienie świadomości społecznej na temat przemocy wobec kobiet.

Podsumowanie

Określenie rzeczywistej skali kobietobójstwa w BiH jest niezwykle trudne ze względu na ukryty charakter problemu, wynikający z niezgłaszania przypadków przemocy w rodzinie czy też braku usystematyzowanego rejestru danych statystycznych dotyczących przemocy wobec kobiet. Choć BiH teoretycznie posiada narzędzia prawne i system umożliwiający monitorowanie i karanie przestępców przemocy domowej, to w praktyce wsparcie dla ofiar przemocy pozostaje w dużej mierze ograniczone. Efektywne działania w tym obszarze wymaga współpracy społeczeństwa, instytucji państwowych i organizacji pozarządowych. Wśród najczęściej wymienianych postulatów mających na celu usprawnienie systemu w BiH znajdują się:

- zwiększenie liczby bezpiecznych domów dla ofiar przemocy, które powinny zapewnić ochronę fizyczną, wsparcie psychologiczne, pomoc prawną, dbanie o proces edukacji dzieci;
- koordynowanie wsparcia instytucjonalnego w ramach systemu ochrony socjalnej poprzez zapewnienie ofiarom przemocy odpowiedniej ochrony;
- uchwalenie przepisów, które będą skutecznie kontrolować publikowane w Internecie treści propagujące przemoc;

- zachęcanie ofiar przemocy oraz wszystkich innych osób, które posiadają informacje o przypadkach przemocy, do ich zgłaszania, aby zapobiec eskalacji;
- zapewnienie ofiarom przemocy i osobom zgłaszającym przemoc skutecznej ochrony przez właściwe instytucje;
- objęcie sprawców poważnych przestępstw regularnym nadzorem przez policję, nawet po odbyciu kary;
- określenie przepisów dotyczących odpowiedzialności funkcjonariuszy policji w przypadku zaniechania czynności służbowej;
- współpraca instytucji z organami policji i organizowanie przez władze szkoleń dla jednostek policji i funkcjonariuszy w zakresie postępowania z ofiarami przemocy seksualnej i przemocy domowej;
- ocena ryzyka oraz pociąganie do odpowiedzialności policjantów i karania ich w przypadku nieadekwatnej reakcji na przypadek przemocy;
- zaostrenie przepisów w przypadku powtarzania się lub eskalacji przemocy;
- zdefiniowanie kobietobójstwa jako odrębnego przestępstwa w aktach prawnych BiH;
- traktowanie kobietobójstwa jako szczególnej formy zabójstwa (i nowelizacja kodeksu karnego);

- zaostrenie sankcji za przestępstwa związane z przemocą na tle seksualnym, przemocą domową i kobieciarstwem⁵⁸.

⁵⁸ A. Jagiełło-Szostak, *Bośnia i Hercegowina: protesty przeciw przemocy wobec kobiet*, „Komentarze IeŚ”, 932 (180/2023), 23.08.2023, s. 3, <https://ies.lublin.pl/komentarze/bosnia-i-hercegowina-protesty-przeciw-przemocy-wobec-kobiet/> [03.07.2024].

3. Przemoc wobec kobiet i kobietobójstwo w Czarnogórze

W ciągu ostatnich siedmiu lat w Czarnogórze odnotowano 19 przypadków kobietobójstwa, przy czym czyn ten nie jest uznawany za odrębne przestępstwo w ustawodawstwie Czarnogóry. Wydarzenia te oraz niskie kary dla sprawców przestępstw w 2022 i 2023 r. wywołały protesty zarówno społeczeństwa, jak i organizacji walczących o prawa człowieka, w tym prawa kobiet, np. Centrum Praw Kobiet (*Centar za ženska prava*, CŽP). Organizacje pozarządowe domagały się wówczas uznania zabójstwa kobiet za odrębne przestępstwo, reformy istniejącego systemu prawnoinstytucjonalnego oraz dokładnej analizy przypadków zabójstw kobiet.

Na transparentach pojawiły się hasła: „Stop, kobietobójstwo”, „Uwaga, kobietobójstwo”. Rząd zapowiedział, że propozycje te zostaną uwzględnione w planowanych zmianach kodeksu karnego w drugiej połowie 2024 r. Przełomem w postrzeganiu i traktowaniu kobietobójstwa może być wyrok czterdziestu lat pozbawienia wolności dla sprawcy zabójstwa kobiety zasądzony w kwietniu 2024 r. przez Sąd Najwyższy w Podgoricy.

1. Podłoże społeczno-kulturowe przemocy wobec kobiet oraz kobietobójstwa w Czarnogórze

Zabójstwa kobiet i przemoc wobec nich są uwarunkowane wieloma czynnikami społecznymi, kulturowymi, ekonomicznymi, konfliktami zbrojnymi, stereotypami i tradycyjnymi postawami dotyczącymi ról płciowych oraz niewystarczającą edukacją dotyczącą równouprawnienia. Chociaż w Czarnogórze kobiety osiągają średnio wyższy poziom wykształcenia niż mężczyźni, to już współczynnik aktywności zawodowej kobiet (56,5%) jest znacznie niższy niż mężczyzn (70,5%)⁵⁹, co wskazuje na trudności w awansie zawodowym. Kobiety nie są wystarczająco reprezentowane na rynku pracy, a pracodawcy zatrudniają je mniej chętnie niż mężczyzn. Potwierdza to wskaźnik równouprawnienia płci z 2023 r. (*Gender Equality Index 2023*), opracowany przez EIGE. Czarnogóra,

⁵⁹ OSCE, *Dobrobit i bezbjednost žena. Crna Gora. Izvještaj s rezultatima*, 2019, s. 6, 13, https://www.osce.org/files/f/documents/o/o/425291_o.pdf [10.07.2024].

z ogólnym wynikiem 59,3 pkt na 100, ma wartość indeksu niższą o 9,3 pkt w porównaniu do średniej UE27⁶⁰.

Przyczyną przemocy wobec kobiet są często stereotypy dotyczące ról społecznych. W 2019 r. ukazał się raport OBWE pt. „Dobrobyt i bezpieczeństwo kobiet”⁶¹. Zawarte w nim dane pokazały, że 43% badanych zgadza się ze stwierdzeniem, iż „dobra żona powinna szanować męża, nawet jeśli się z nim nie zgadza”. Ponadto 31% kobiet przyznało, że przed ukończeniem piętnastego roku życia doświadczyły one jakiejś formy przemocy fizycznej ze strony osoby dorosłej, głównie rodzica. Jednocześnie 62% respondentek uważa, że przemoc wobec kobiet jest zjawiskiem częstym, a 42% sądzi, że przemoc w rodzinie jest sprawą prywatną i należy ją rozwiązywać w gronie rodzinnym⁶². Około 24% ankietowanych uznaje, że przemoc wobec kobiet często jest prowokowana przez samą ofiarę⁶³. Raport wskazuje jednak, że zmieniające się normy społeczne sprzyjają otwartemu mówieniu o przemocy. Młodsze kobiety rzadziej zgadzają się ze stwierdzeniem, że przemoc domowa jest sprawą prywatną i częściej wierzą, że ofiary przemocy będą dzielić się swoimi doświadczeniami z innymi osobami, np. członkami rodziny lub pracownikami służby zdrowia. Choć 71% respondentek

⁶⁰ MONSTAT, *Indeks rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori, 2023 Godine*, 25.07.2023, s. 5, <https://www.monstat.org> [09.09.2024].

⁶¹ OSCE, *Dobrobit i bezbjednost žena*, op. cit., s. iii.

⁶² Ibidem, s. 14.

⁶³ Ibidem, s. 18.

deklaruje, że wiedziałyby, co zrobić i do jakich instytucji się zwrócić w przypadku doświadczenia przemocy, to jednak niewiele z nich faktycznie zgłosiłoby się do służb po pomoc. W związku z tym wśród przyczyn zabójstw kobiet często wyszczególniany jest brak zaufania do instytucji państwowych.

Kobiety dotknięte konfliktem częściej doświadczyły przemocy fizycznej w dzieciństwie (47%), przemocy fizycznej ze strony partnera (27%) oraz dyskryminacji w pracy (14%)⁶⁴. Dodatkowo, jak wskazuje wspomniany raport OBWE, istnieje związek pomiędzy przemocą wobec kobiet a dostępnością broni palnej, która znajduje się głównie w rękach mężczyzn, a nie kobiet. Widoczny jest też wzrost przemocy w rodzinie i zabójstw kobiet po 2020 r., czyli po kryzysie zdrowotnym i pandemii COVID-19. Liczba przestępstw z zakresu przemocy domowej w 2020 r. wyniosła 284, w 2021 r. – 329, w 2022 r. – 450 i 2023 r. – 422⁶⁵.

Problem przemocy wobec kobiet jest często marginalizowany i umniejszany, na co wpływa zarówno brak edukacji, jak i przekaz medialny. W opinii Maji Raičević, w społeczeństwie brakuje świadomości, że przemoc jest niebezpieczna oraz że kobietom należy wierzyć, gdy mówią, że czują się

⁶⁴ Ibidem, s. iii.

⁶⁵ Uprava za statistiku, *Žene i muškarci u Crnoj Gori*, Podgorica 2022, s. 95-96, <https://www.monstat.org/uploads/files/publikacije/Zene%20i%20muskarci%20u%20CG%20web%2026.12%20FIN.pdf> [12.07.2024]; Womens Rights Center, *Može li vladin tim stati na putu femicidu i nasilju nad ženama?*, Boje jutra TV Vijesti, 28.02.2024, <https://womensrightscenter.org/moze-li-vladin-tim-stati-na-put-femicidu-i-nasilju-nad-zenama-boje-jutra-tv-vijesti/> [10.07.2024].

zagrożone⁶⁶. W Czarnogórze nie ma obowiązkowego przedmiotu bezpośrednio odnoszącego się do edukacji seksualnej, który poruszałby takie tematy, jak partnerstwo, prawa człowieka czy przemoc seksualna. Elementy edukacji seksualnej, nadal stanowiące w społeczeństwie temat tabu, mogą być realizowane w ramach przedmiotów obowiązkowych (np. biologia) oraz fakultatywnych (np. psychologia czy zdrowy styl życia).

2. Mechanizmy przeciwdziałania przemocy wobec kobiet i kobietobójstwu w świetle prawodawstwa Czarnogóry

W wymiarze międzynarodowym Czarnogóra ratyfikowała dokumenty dotyczące równości płci, w tym Konwencję ONZ w sprawie eliminacji wszelkich form dyskryminacji kobiet oraz Konwencję w sprawie zgody na zawarcie małżeństwa, minimalnego wieku zawarcia małżeństwa i rejestracji małżeństwa. W 2013 r. przyjęła konwencję stambulską Rady Europy. W raporcie Komisji Europejskiej z listopada 2023 r., podsumowującym postępy Czarnogóry na drodze do UE, wskazano na wzrost liczby zabójstw kobiet i przypadków

⁶⁶ Womens Rights Center, *Aktivizam protiv nasilja nad ženama*, 22.12.2022, <https://womensrightscenter.org/femicid-u-pristini-16-dana-aktivizma-protiv-nasilja-nad-zenama/> [12.07.2024].

przemocy ze względu na płeć, a także na niewystarczające działania ze strony władz⁶⁷.

W wymiarze krajowym do najważniejszych dokumentów należy Ustawa o ochronie przed przemocą w rodzinie (*Zakon o zaštiti od nasilja u porodici*) z 2010 r.⁶⁸ Ustawa ta uznaje przemoc w rodzinie za przestępstwo i przewiduje karę dla sprawców przemocy oraz ochronę ofiar. Przemoc domowa zdefiniowana jest w ustawie jako „działania lub zaniechania członka rodziny, które zagrażają integralności fizycznej, psychicznej, seksualnej lub ekonomicznej, zdrowiu psychicznemu i spokojowi innego członka rodziny, niezależnie od miejsca, w którym zostało popełnione”. Z kolei w kodeksie karnym wyszczególnione są kary za przestępstwa przemocy domowej. Aktualizacje kodeksu karnego wprowadzono w 2013 i 2017 r., a w marcu 2022 r. Dritan Abazović, ówczesny wicepremier rządu Czarnogóry i premier w latach 2022-2023, podczas wydarzenia zorganizowanego przez Centrum Praw Kobiet z okazji Międzynarodowego Dnia Kobiet ogłosił, że zainicjuje nowelizację prawa i wpisanie do kodeksu karnego zabójstwa kobiety jako odrębnego przestępstwa. Ponadto w 2007 r. przyjęto Ustawę o równouprawnieniu płci

⁶⁷ European Commission, *Montenegro 2023 Report*, Brussels, 08.11.2023, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/e09b27af-427a-440b-a47a-ed5254aec169_en?filename=SWD_2023_694%20Montenegro%20report.pdf [10.07.2023].

⁶⁸ *Zakon o zaštiti od nasilja u porodici*, „Služebni list CG”, br. 46/2010.

(zaktualizowana w 2022 r.) oraz Krajową strategię równouprawnienia płci na lata 2021-2025⁶⁹.

W Czarnogórze weszło w życie szereg strategii dotyczących ochrony praw człowieka i przeciwdziałania dyskryminacji, w których ważną rolę odegrały organizacje społeczeństwa obywatelskiego i organy międzynarodowe. Wśród instytucji wyróżnić należy Rzecznika Praw Człowieka i Wolności (2014), Ministerstwo Praw Człowieka i Mniejszości, Departament ds. Równości Płci (2003), Parlamentarną Komisję ds. Równości Płci (2001). W 2016 r. powstała Krajowa Rada ds. Równości Kobiet i Mężczyzn, która ma szczególne obowiązki związane z przemocą wobec kobiet: analizuje z perspektywy płci regulacje i dokumenty polityczne na poziomie lokalnym i krajowym. W 2017 r. rząd powołał Komitet ds. Koordynacji, Wdrażania, Nadzoru i Oceny Polityk i Środków Zapobiegania i Zwalczania Wszelkich Form Przemocy, który jest odpowiedzialny za monitorowanie wdrażania konwencji sambiulskiej.

W lipcu 2023 r. Rząd przyjął Krajowy Plan Wdrożenia Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (konwencja sambiulska) na lata 2023-2027. Celem tego dokumentu jest promowanie i ochrona praw kobiet, w tym prawa do życia bez przemocy w sferze publicznej i prywatnej, zgodnie z zasadami rów-

⁶⁹ Vlada Crne Gore, *Zakon o rodnoj ravnopravnosti oraz Nacionalna strategija rodne ravnopravnosti 2021-2025*, <https://www.gov.me/> [10.09.2024].

ności i niedyskryminacji, a także osiągnięcie równości płci, eliminowanie uprzedzeń i stereotypów związanych z płcią, zapewnienie odpowiednich szkoleń dla ekspertów oraz programów skierowanych do sprawców przemocy, mających służyć zapobieganiu dalszej wiktyimizacji ofiar przemocy ze względu na płeć⁷⁰. Jednym z ostatnich ciał powołanych w lutym 2024 r. przez rząd Czarnogóry jest Zespół Operacyjny ds. walki z przemocą domową i przemocą wobec kobiet, którego zadania obejmują m.in: prace nad wdrożeniem ustawy o ochronie przed przemocą w rodzinie, skuteczniejszą ochronę ofiar przemocy oraz usprawnienie współpracy międzyresortowej pomiędzy odpowiednimi instytucjami (sądami, policją, instytucjami socjalnymi). Zespół ten będzie dążył także do usprawnienia mechanizmów zgłaszania przemocy i zwiększenia zaufania do instytucji państwowych⁷¹.

3. Zapobieganie przemocy wobec kobiet i kobietobójstwu w Czarnogórze

Znaczącą rolę w zapobieganiu zabójstwom kobiet pełnią organizacje pozarządowe, działające często we współpracy z organizacjami międzynarodowymi. Państwowe ośrodki pomocy społecznej oferują szerokie wsparcie dla ofiar

⁷⁰ Vlada Crne Gore, *Predlog nacionalnog plana za implementaciju Konvencije Savjeta Evrope o suzbijanju i sprječavanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija) za period 2023-2027*. Godine, 06.07.2023, <https://www.gov.me/dokumenta/1f031d7b-7220-460a-a48b-bf093b37db6c> [12.07.2024].

⁷¹ *Može li vladin tim stati na putu femicidu i nasilju nad ženama?*, op. cit.

przemocy: od powołania kuratora, opracowania indywidualnego planu dla ofiary, przeprowadzenie oceny ryzyka, po pomoc psychologiczną, prawną i doradczą. Funkcjonuje także specjalny bezpłatny numer dla ofiar przemocy domowej: 080 111111. Ośrodki te są dofinansowywane i wspierane przez zagraniczne oraz krajowe instytucje, m.in. amerykański USAID, OBWE, szwedzką fundację Kvinna Till Kvinna (*Kobieta dla kobiety*), turecką organizację TIKA, szwajcarską Fundację OAK, kopalnię węgla AD Pljevlja oraz Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej Czarnogóry. Istnieją także ośrodki dla kobiet, które w głównej mierze świadczą pomoc doradczą, psychologiczną i prawną, ale nie zapewniają długoterminowego zakwaterowania, pomocy finansowej czy wsparcia w znalezieniu pracy dla ofiar przemocy. W Czarnogórze istnieje pięć licencjonowanych schronisk dla ofiar przemocy i jedno tymczasowe zakwaterowanie na okres do siedmiu dni. Schroniska te znajdują się w miastach Bijelo Polje, Nikšić, Danilovgrad, Podgorica i Bar. Zgodnie ze standardami konwencji stambulskiej Czarnogóra powinna posiadać 62 jednostki noclegowe, a obecnie jest ich 70⁷². Intensywnie działa także organizacja pozarządowa Bezpieczny Dom dla Kobiet (*Sigurna ženska kuća*), która realizuje projekt

⁷² J. Martinović, *Prošle godine 520 žrtava nasilja u porodici, od čega je bilo 76 djece*, pobjeda.me, 24.06.2024, https://www.pobjeda.me/clanak/prosle-godine-520-zrtava-nasilja-u-porodici-od-cega-je-bilo-76-djece?fbclid=IwZXh0bG9hZm90cmTEAAR2aJ7cbqQSdgsuKdftES7e2l9EXVNn-03WcelJty99ZfMftQNJssRd9x-8_aem_FuTilmpoSwLvcVDIfoOUog [12.07.2024].

pt. „Bezpieczny Dom Kobiet – Schronisko dla kobiet i dzieci będących ofiarami przemocy domowej” (*Sigurna ženska kuća – Sklonište za žene i djecu žrtve porodičnog nasilja*)⁷³.

W Albanii, Czarnogórze i Serbii w 2022 r. uruchomiono interaktywną mapę zawierającą spis przypadków kobietobójstwa (#StopFemicide), które miały miejsce od 2019 r. Została ona opracowana przez organizację FemPlatz przy wsparciu Regionalnego Programu Narodów Zjednoczonych ds. Kobiet i na rzecz położenia kresu przemocy wobec kobiet, finansowanego także przez Unię Europejską. Interaktywna mapa ma na celu śledzenie danych na temat zabójstw kobiet w Albanii, Czarnogórze i Serbii, a także pełni rolę narzędzia do monitorowania mechanizmów kobietobójstwa w regionie⁷⁴. Organizacja pozarządowa Helpline for Women and Children Victims of Violence w Czarnogórze współpracuje też z UN Women.

Podsumowanie

Kobietobójstwo w Czarnogórze stanowi poważny problem społeczno-polityczny. Z jednej strony, normy i postawy społeczne przyczyniają się do utrzymywania nierówności płci i przemocy wobec kobiet, co skutkuje rzadkim zgłaszaniem przemocy wobec kobiet na policję i związanym z tym bra-

⁷³ *Sigurna ženska kuća*, <https://szk.co.me/donatori/> [10.07.2024].

⁷⁴ UN Women, *First femicide interactive map for Albania, Montenegro and Serbia launched*, 28.11.2022, <https://eca.unwomen.org/en/stories/news/2022/11/first-femicide-interactive-map-for-albania-montenegro-and-serbia-launched> [25.05.2024].

kiem zaufania do instytucji państwowych (sędziów, policjantów, pracowników społecznych). Z drugiej strony, istnieją ramy prawne, które jednak wymagają aktualizacji, wdrożenia i przestrzegania. Większość przypadków przemocy domowej jest traktowana jako wykroczenie, a kary pozbawienia wolności są rzadkie lub bardzo niskie. Podobnie jakość wsparcia dla kobiet, pomimo pracy ośrodków pomocy społecznej i istnienia schronisk dla kobiet, jest niewystarczająca⁷⁵. Na potrzebę lepszego zapobiegania przemocy wobec kobiet wskazują organizacje pozarządowe. Państwo, mimo wielokrotnych prób, nie stworzyło silnego systemu, który chroniłby ofiarę. Niemniej jednak widoczna jest powolna ewolucja, która zmierza zapewne w kierunku zmian w kodeksie karnym i skuteczniejszego karania sprawców takich przestępstw.

⁷⁵ OSCE, *Dobrobit i bezbjednost žena*, op. cit., s. VI.

4. Przemoc wobec kobiet i kobietobójstwo w Kosowie

W Kosowie, podobnie jak w pozostałych państwach Bałkanów Zachodnich, przemoc wobec kobiet pozostaje poważnym problemem społecznym. W kwietniu 2024 r., w ciągu zaledwie jednego tygodnia, doszło do dwóch przypadków zabójstw kobiet, co ponownie wywołało falę oburzenia wśród mieszkańców Kosowa. Pierwszy z nich dotyczył 21-latki zamordowanej przez byłego męża, natomiast drugi – 42-latki, zabitej przez swojego partnera. Wobec tych tragicznych wydarzeń, prezydent Kosowa Vjosa Osmani ogłosiła jednodzienną żałobę narodową ku pamięci wszystkich zabitych

kobiet i dziewcząt w Kosowie⁷⁶. Należy podkreślić, że nie są to przypadki odosobnione, do podobnych tragedii docho-
dziło już wcześniej. Jednak do tej pory rządzącym nie udało
się wprowadzić skutecznych mechanizmów zapobiegających
przestępstwom wobec kobiet, czego od lat domagają się ko-
sowskie organizacje pozarządowe. Organizacje działające
na rzecz ochrony praw człowieka konsekwentnie krytykują
kolejne rządy w Prisztinie, zarzucając im, że nie podejmują
kluczowych decyzji w celu ochrony kobiet. Wielu obywa-
teli Kosowa zastanawia się, co jeszcze musi się wydarzyć, aby
sytuacja wreszcie uległa zmianie.

Według danych zebranych przez kosowską policję,
od stycznia do marca 2024 r. zgłoszono 698 przypadków prze-
mocy ze względu na płeć, podczas gdy w całym 2023 r. odno-
towano 2638 takich przypadków⁷⁷. Mając jednak na uwadze
sytuację społeczno-ekonomiczną kobiet oraz brak zaufania
do policji i wymiaru sprawiedliwości, należy zakładać, że wie-
le przypadków przemocy wobec kobiet pozostaje niezgłoszo-
nych. Rzeczywista skala tego problemu jest zatem nieznaną.
Należy dodać, że od 2010 r. do kwietnia 2024 r. w Kosowie

⁷⁶ V. Cerolini, *Femicide in Kosovo: Why do women keep being killed?*, 05.10.2024, <https://www.dw.com/en/femicide-in-kosovo-why-do-women-keep-being-killed/a-69043065> [12.07.2024].

⁷⁷ KCSS, *Strengthening Protection Mechanisms of Gender Based Violence in Kosovo*, 05.07.2024, <https://qkss.org/en/publikimet/strengthening-protection-mechanisms-of-gender-based-violence-in-kosovo> [18.07.2024].

zginęło 58 kobiet. W większości przypadków sprawcami morderstw byli mężowie, ojcowie lub synowie⁷⁸.

Negatywnie na sytuację kobiet z pewnością wpłynęła pandemia COVID-19, co potwierdza specjalny raport Rzecznika Praw Obywatelskich z grudnia 2021 r. Podczas pierwszych miesięcy pandemii nastąpił wzrost liczby przypadków przemocy domowej. Zgodnie z danymi zgromadzonymi przez kosowską policję, w 2019 r. zarejestrowano 1915 tego rodzaju przypadków, w 2020 r. – 2069, a w 2021 r. ich liczba wzrosła do 2456 przypadków⁷⁹.

To, że przemoc domowa w Kosowie pozostaje jednym z najpoważniejszych problemów społecznych, potwierdzają wyniki badań przeprowadzonych w 2019 r. przez Organizację Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE). Zebrane dane wskazują, że 57% ankietowanych kosowskich kobiet (powyżej 15 roku życia) doświadczyło przemocy psychicznej, fizycznej lub seksualnej (53% kobiet doświadczyło przemocy psychicznej, 9% przemocy fizycznej i 4% przemocy seksualnej ze strony partnera). Dodatkowo, wiele kobiet w Kosowie (48%) wciąż uważa przemoc, zwłaszcza przemoc domową, za sprawę prywatną. W efekcie problem ten pozostaje

⁷⁸ Radio Evropa e Lirë, *58 gra të vrara në 14 vjet*, <https://www.evropaelire.org/a/grate-vrara-kosove/32157504.html> [02.06.2023].

⁷⁹ D. Lajci, G. Asllani, G. Gega, S. Grima, *The position of women in Kosovo-perspectives and socio-economic challenges*, „International Journal of Sustainable Development and Planning”, vol. 19, no. 1, January, 2024, s. 224.

staje niezauważony w szerszym wymiarze społecznym i nie jest zgłaszany odpowiednim instytucjom⁸⁰.

1. Podłoże społeczno-kulturowe przemocy wobec kobiet oraz kobietobójstwa w Kosowie

Społeczeństwo kosowskie, podobnie jak albańskie, ma charakter patriarchalny. Wiele osób nadal postrzega pozycję kobiety przez pryzmat tradycyjnych funkcji społecznych i uważa, że jej główna rola to bycie matką i żoną, dbającą o ciepło domowego ogniska. Jednocześnie kobiety mają niewielki albo żaden wpływ na podejmowanie decyzji w domu. Potwierdza to badanie przeprowadzone w Kosowie przez UN Women w 2018 r.⁸¹ Problemem pozostaje również fakt, że w niektórych przypadkach zarówno kobiety, jak i mężczyźni akceptują przemoc ze względu na płeć. Co więcej, to kobiety częściej usprawiedliwiają przemoc w małżeństwie niż mężczyźni, szczególnie w rodzinach najuboższych. Różnice w podejściu do tego problemu są widoczne również w ramach określonych grup wiekowych. Młodsze osoby (15-19 lat) wykazują wyższy poziom akceptacji dla przemocy ze względu na płeć niż osoby w wieku 20-29 lat. Jednak

⁸⁰ Republika e Kosovës, *Strategjia Kombëtare për mbrojtje nga dhuna në familje dhe dhuna ndaj grave 2022-2026*, s. 5, <https://kryeministri.rks-gov.net/wp-content/uploads/2022/05/ALB-Strategjia-Kombëtare-për-Mbrojtje-nga-Dhuna-në-Familje-dhe-Dhuna-ndaj-Grave-2022---2026.pdf> [08.06.2024].

⁸¹ D. Dobranja, *Women Employment Study for Kosovo**, Regional Cooperation Council, May 2022, s. 18.

w starszych grupach wiekowych ponownie rośnie poziom akceptacji dla przemocy⁸². Zjawisko to pokazuje, że normy patriarchalne są wciąż głęboko zakorzenione w kosowskim społeczeństwie. Brakuje również odpowiedniej edukacji dotyczącej równości płci, co utrudnia zmianę społecznych postaw wobec tej kwestii.

Jednymi z najpilniejszych problemów, z jakimi borykają się kobiety w Kosowie, są ogromne dysproporcje w zakresie możliwości zatrudnienia. Mimo że kobiety osiągają średnio wyższy poziom wykształcenia w porównaniu do mężczyzn, nadal napotyka bariery w dostępie do rynku pracy. W efekcie wiele z nich wykonuje niskopłatne prace lub nieodpłatne obowiązki w domu (opiekując się dziećmi lub osobami starszymi), co jeszcze bardziej wzmacnia nierówności społeczne⁸³. W dodatku większość majątku jest własnością mężczyzn, a kobiety często są wykluczone z dziedziczenia. Chociaż prawo kosowskie określa, że bracia i siostry mają takie same prawa w zakresie dziedziczenia, to w wielu przypadkach zwycięża jednak tradycja i dziedziczą głównie synowie⁸⁴. Kobiety w Kosowie mają bardzo niewiele możli-

⁸² Ibidem, s. 22.

⁸³ A. Fruttero, M. Paolucci, *Advancing Gender Equality in Kosovo: Challenges and Pathways Forward*, World Bank Group, 08.03.2024, <https://www.worldbank.org/en/news/opinion/2024/03/08/advancing-gender-equality-in-kosovo-challenges-and-pathways-forward> [12.06.2024].

⁸⁴ V. Cerolini, op. cit.

wości uzyskania niezależności finansowej⁸⁵. Zatem odejście od męża, który znęca się nad nimi psychicznie czy fizycznie, jest w praktyce bardzo trudne, zarówno w wymiarze społecznym, jak i finansowym.

Choć ożywienie gospodarcze, którego doświadczyło Kosovo po zakończeniu pandemii COVID-19, pozytywnie wpłynęło również na wzrost zatrudnienia kobiet, to należy zauważyć, że wciąż jedynie ok. 20% z nich jest aktywnych zawodowo. Mimo braku oficjalnych danych dotyczących wysokości zarobków według kryterium płci, powszechnie wiadomo, że istnieje znacząca luka płacowa między mężczyznami a kobietami⁸⁶. Dane opublikowane w 2016 r. wskazały, że luka płacowa wynosiła ok. 30% – kobiety zarabiały średnio 74 centy na każde 1 EUR zarobione przez mężczyznę. Badania przeprowadzone w tym okresie wykazały również, że kobiety spędzają znacznie więcej czasu na wykonywaniu prac domowych niż mężczyźni⁸⁷.

⁸⁵ G. Qadraku, *Femicides in Kosovo: a product of a society that normalises gender violence*, 03.07.2023, <https://neweasterneurope.eu/2023/07/03/femicides-in-kosovo-a-product-of-a-society-that-normalises-gender-violence/> [12.06.2024].

⁸⁶ D. Dobranja, op. cit., s. 10.

⁸⁷ Ibidem, s. 11; „Aby ocenić wkład ekonomiczny kosowskich kobiet w gospodarstwach domowych, poza ich pracą zarobkową, można wykonać proste obliczenie ich wkładu, korzystając z następujących parametrów: średnia pensja w Kosowie w 2022 r. wynosi 521 EUR (co odpowiada stawce rynkowej 3,25 EUR za godzinę), a kobiety wykonują około 3 godzin nieodpłatnej pracy dziennie. Gdyby ta nieodpłatna praca była wynagradzana pieniężnie na podstawie wartości rynkowej, ankietowane kobiety zarabiałabyby dodatkowe 195 EUR miesięcznie, biorąc pod uwagę tylko dni robocze”, D. Dobranja, R. Jahaj, J. Loshaj, *Gender Analysis: a Mul-*

Wciąż utrzymuje się także znacząca dysproporcja w zakresie uczestnictwa kobiet w polityce, co jest szczególnie widoczne na szczeblu lokalnym. Należy podkreślić, że w Kosowie obowiązuje system kwotowy, w ramach którego 30% miejsc jest zarezerwowanych dla kobiet na listach wyborczych, w wyborach zarówno parlamentarnych, jak i lokalnych. Jednak ustawa regulująca organizację wyborów nie jest spójna z zapisami ustawy o równości płci, która wymaga zapewnienia co najmniej 50% reprezentacji kobiet w organach decyzyjnych wszystkich instytucji publicznych⁸⁸. Po ostatnich wyborach w 2021 r. kobiety stanowią 33% członków obecnego parlamentu Kosowa⁸⁹. Niemniej jednak, jak trafnie podkreślają badaczki Sabina Shala, Avdullah Robaj i Edita Musa, „analiza ustawodawstwa Kosowa w zakresie równości płci, standardów międzynarodowych i danych statystycznych dotyczących reprezentacji kobiet we władzach lokalnych w Kosowie dowodzi, że kobiety są niedostatecznie reprezentowane w polityce na szczeblu gminnym, ze średnią 14,5% w ciągu ostatnich dwudziestu trzech lat, znacznie

tifaceted Overview of Gender Justice in Kosova, February 2024, s. 23, <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/kosovo/21012.pdf> [12.06.2024].

⁸⁸ USAID, *Kosovo women's political participation at the local level evidence review*, s. 3, https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00ZF2R.pdf [02.06.2024]; zob. szerzej: P. Szelağ, *The political engagement of women in post-conflict Kosovo*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, 19 (2021), z. 4, s. 127-149, DOI: <https://doi.org/10.36874/RIESW.2021.4.7>.

⁸⁹ Equal Future, *Kosovo**, <https://www.equalfuture-eurasia.org/womens-representation-in-politics-and-public-administration/kosovo> [08.06.2024].

poniżej parytetu obowiązującego w Kosowie i średniej światowej wynoszącej 36%”⁹⁰.

Problemem jest również nierówność płci w przestrzeni publicznej. Społeczeństwo kosowskie jest społeczeństwem pokonfliktowym, które wciąż odczuwa skutki wojny z Serbią z lat 90. XX w. Pomimo faktu, że ważną rolę w walkach o niepodległość odegrały również kobiety, w kosowskiej historiografii i przestrzeni publicznej państwa (*vide pomniki*) funkcjonuje przede wszystkim pamięć o mężczyznach – członkach Armii Wyzwolenia Kosowa (*Ushtria Çlirimtare e Kosovës*, UÇK)⁹¹.

2. Mechanizmy przeciwdziałania przemocy wobec kobiet i kobietobójstwa w świetle prawodawstwa Kosowa

Zasady dotyczące równości płci oraz kwestii niedyskryminacji zostały zawarte w konstytucji państwa, a także w ustawie o równości płci z 2004 r. Chociaż Kosowo, uznawane przez ok. 100 państw na świecie, nie jest jeszcze członkiem Organizacji Narodów Zjednoczonych ani Rady Europy i chociaż nie jest sygnatariuszem głównych międzynarodowych porozumień dotyczących praw człowieka, to art. 22 konstytucji

⁹⁰ S. Shala, A. Robaj, E. Musa, *Krytyczna analiza ustawodawstwa Kosowa w zakresie uczestnictwa kobiet w życiu politycznym na szczeblu gminnym – standardy międzynarodowe i europejskie*, „Krytyka Prawa”, t. 15, nr 2/2023, s. 111.

⁹¹ *Për gratë në Kosovë, lufta nuk ka mbaruar. Opinion*, 19.04.2024, <https://sbunker.org/en/opinion/per-grate-ne-kosove-lufta-nuk-ka-mbaruar/> [04.06.2024].

Kosowa wyraźnie wskazuje, że prawa człowieka i podstawowe wolności zagwarantowane przez: Powszechną Deklarację Praw Człowieka, Europejską konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności oraz jej protokoły, Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych (wraz z protokołami), Ramową konwencję Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych, Konwencję w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej, Konwencję w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, Konwencję o prawach dziecka oraz Konwencję w sprawie zakazu stosowania tortur i innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania stanowią część porządku prawnego Republiki Kosowa i „są bezpośrednio stosowane”. Natomiast w art. 7 podkreślono, że „Republika Kosowa zapewnia równość płci jako podstawową wartość dla demokratycznego rozwoju społeczeństwa, zapewniając zarówno kobietom, jak i mężczyznom równe szanse uczestnictwa w polityce, gospodarce, życiu społecznym, kulturze i innych dziedzinach życia społecznego”⁹². W 2020 r. dokonano zmiany w konstytucji, uznając bezpośrednio stosowanie Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (konwencja stambulska) jako

⁹² *Constitution of the Republic of Kosovo*, https://mapl.rks-gov.net/wp-content/uploads/2017/10/1.CONSTITUTION_OF_THE_REPUBLIC_OF_KOSOVO.pdf [02.06.2024]; zob. też: E. Bujwid-Kurek, *Kobieta albańska w Kosowie – między prawem stanowionym a prawem zwyczajowym*, [w:] *Kobiety w polityce*, red. M. Banaś, Kraków 2017.

instrument mający na celu zapobieganie przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, a także ochronę ofiar⁹³.

Co więcej, w 2004 r. została uchwalona ustawa o równości płci, w której zapisano, iż równość płci jest podstawową wartością dla demokratycznego rozwoju społeczeństwa w Kosowie, zapewniającą równe szanse kobietom i mężczyznom na płaszczyźnie politycznej, gospodarczej, społecznej i kulturowej. Równe traktowanie wszystkich obywateli Kosowa, niezależnie od ich płci, promowane jest również w takich aktach prawnych, jak ustawa o przeciwdziałaniu dyskryminacji czy ustawa o Rzeczniku Praw Obywatelskich. Ponadto władze w Prisztinie starają się konsekwentnie wdrażać określone mechanizmy instytucjonalne w celu wspierania działań na rzecz równości płci oraz ich monitorowania.

Mając na celu podjęcie skutecznej walki z przestępczością wobec kobiet przyjęto „Narodową strategię o ochronie przed przestępczością domową i przestępczością wobec kobiet na lata 2022-2026” (*Strategjia Kombetare per mbrojtje nga dhuna ne familje dhe dhuna ndaj grave 2022-2026*)⁹⁴.

W 2023 r. parlament Kosowa przyjął Ustawę o przemocy domowej, przemocy ze względu na płeć i przemocy wobec kobiet (*Ligji për dhunën në familje, dhunën me bazë gjinore dhe dhunën ndaj grave*), która, jako oceniła UE, stanowi krok

⁹³ Republika e Kosovës, *Strategjia Kombetare per mbrojtje nga dhuna ne familje dhe dhuna ndaj grave 2022-2026*, op. cit., s. 4.

⁹⁴ Ibidem.

naprzód w kierunku stworzenia skutecznego systemu zapobiegania tego rodzaju przemocy i ochrony ofiar⁹⁵. Opiera się ona na zapisach konwencji stambulskiej. Kolejnym krokiem powinno być wprowadzenie odpowiednich zmian w kodeksie karnym. Należy dodać, że w 2019 r. do kodeksu karnego wprowadzono zapis dotyczący przestępstwa molestowania seksualnego i okaleczania żeńskich narządów płciowych. Kosowskie władze podjęły także działania mające na celu powołanie specjalistycznych organów ścigania, prokuratorów oraz sędziów cywilnych zajmujących się sprawami przemocy domowej⁹⁶.

Zgodnie z zapisami zawartymi w ustawie o równości płci, przemoc ze względu na płeć jest „formą dyskryminacji, która poważnie ogranicza możliwość kobiet i mężczyzn korzystania z praw i wolności na zasadzie równości”. Ustawa zdaje się jednak pomijać fakt, że przemoc ze względu na płeć jest zjawiskiem, które w przeważającej mierze dotyka właśnie

⁹⁵ EEAS, *The EU in Kosovo welcomes the adoption of the Law on Domestic Violence, Gender-based Violence, and Violence against Women*, 19.10.2023, https://www.eeas.europa.eu/delegations/kosovo/eu-kosovo-welcomes-adoption-law-domestic-violence-gender-based-violence-and-violence-against-women_en?s=321 [08.06.2024].

⁹⁶ Council of Europe, *New report assessing the alignment of measures on violence against women in Kosovo* with the Istanbul Convention*, 24.11.2022, <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/-/new-report-assessing-the-alignment-of-measures-on-violence-against-women-in-kosovo-with-the-istanbul-convention> [09.06.2024].

kobiety⁹⁷. Z kolei kosowski kodeks karny definiuje przemoc domową jako przestępstwo⁹⁸.

3. Zapobieganie przemocy wobec kobiet i kobietobójstwu w Kosowie

Choć w ostatnich latach władze Kosowa wprowadziły szereg zmian prawnych mających na celu poprawę skuteczności działań państwa w walce z przemocą wobec kobiet, to wciąż wiele w tym zakresie pozostaje do zrobienia. W opublikowanym w 2023 r. raporcie Amnesty International zwraca uwagę na wyraźne luki w systemie wsparcia państwa dla ofiar przemocy domowej (np. bariery w dostępie do odszkodowania czy alimentów) oraz brak działań mających na celu wzmocnienie mechanizmów szeroko definiowanej komunikacji między osobami poszkodowanymi a organami państwa. Dodatkowo kobiety nadal wskazują na szkodliwe stereotypy widoczne w postawach funkcjonariuszy policji, na przeciążonych pracownikach socjalnych czy często mało pomocnych lub nieobecnych rzeczników osób poszkodowanych. Ofiary przemocy, będące członkami społeczności mniejszości narodowych i etnicznych, takich jak Serbowie,

⁹⁷ S. Gavrić, *Mapping of Policies and Legislation on violence against women and the Instambul Convention in Kosovo*, s. 4, https://www.womenlobby.org/IMG/pdf/ewl-kosovo_report_web.pdf [12.06.2024].

⁹⁸ Republika e Kosovës, *Strategjia Kombetare per mbrojtje nga dhuna ne familje dhe dhuna ndaj grave 2022-2026*, op. cit., s. 4.

Romowie, Aszkali, Egipcjanie Bałkańscy czy osoby LGBT, napotykają przy tym dodatkowe trudności⁹⁹.

Problemem pozostaje również fakt, że państwowe kampanie informacyjne koncentrują się niemal wyłącznie na zachęcaniu ofiar do zgłaszania przypadków przemocy, a gdy osoby poszkodowane zgłaszają się na policję, często doświadczają lekceważącego traktowania, co potęguje obawy kobiet, że przemoc domowa nie jest traktowana poważnie. Analiza orzeczeń sądów karnych w sprawach przemocy domowej wykazała ponadto, że pomimo istniejących możliwości sądy nigdy nie nakazywały sprawcom przestępstw wypłaty odszkodowań ich ofiarom. Co więcej, sprawcy przemocy domowej otrzymywali wyroki niewspółmierne do powagi popełnionych przestępstw¹⁰⁰.

Jak już wspomniano, w 2019 r. przemoc domowa została uznana w Kosowie za przestępstwo. W tego rodzaju sprawach karnych sądy mogą zatem nakładać kary grzywny w wysokości od 100 do 25 000 euro, a sprawców skazywać na kary do trzech lat więzienia. Jednak w większości przypadków zasądzone kary były stosunkowo łagodne. Jak trafnie zauważyła minister sprawiedliwości Albulena Haxhiu, „sprawcy często stają się mordercami właśnie z powodu

⁹⁹ Amnesty International, *Kosovo: Authorities are failing domestic violence victims*, 31.08.2023, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2023/08/kosovo-authorities-are-failing-domestic-violence-victims/> [08.06.2024].

¹⁰⁰ Ibidem.

braku właściwego ukarania przez odpowiednie instytucje¹⁰¹. Wobec tego, jak wskazuje kosowska socjolożka Bukurije Rrustemi, niezbędna jest reforma systemu sprawiedliwości, która zapewni szybsze postępowania oraz częstsze orzekanie o stosowaniu maksymalnych kar przewidzianych dla sprawców¹⁰².

W celu podjęcia skuteczniejszej walki z przemocą domową konieczne jest również prowadzenie wiarygodnych statystyk, większe zaangażowanie instytucjonalne we wdrażanie odpowiednich przepisów, udzielanie wsparcia ofiarom¹⁰³ i wreszcie wprowadzenie do kodeksu karnego kobietobójstwa jako odrębnego przestępstwa¹⁰⁴.

W odpowiedzi na kolejne przypadki zabójstw kobiet, działające w Kosowie organizacje pozarządowe oraz aktywiści zaangażowani w walkę o prawa kobiet domagają się od władz podjęcia zdecydowanych działań na rzecz ograniczenia zjawiska przemocy wobec kobiet, wydawania wyroków adekwatnych do powagi popełnionego przestępstwa

¹⁰¹ V. Cerolini, op. cit.; zob. szerzej: S. Gerxhaliu-Krasniqi, G. Caka-Nimani, *Femicide in the Republic of Kosovo: Legal framework and judicial practice (2018-2022)*, AIRE Centre, 2024, s. 84-86, https://gcjnetwork.org/wp-content/uploads/PUBLIKACIJE/GE_EN_femicide-report-kosovo-2024-1.pdf [21.06.2024].

¹⁰² V. Cerolini, op. cit.

¹⁰³ KCSS, *Strengthening Protection Mechanisms of Gender Based Violence in Kosovo*, op. cit.; zob. też: *Gender and Judiciary in the Western Balkans, From the Legal Framework to the Judicial Practice: How did Kosovo Respond to the Issue of Femicide?*, <https://gcjnetwork.org/from-the-legal-framework-to-the-judicial-practice-how-did-kosovo-respond-to-the-issue-of-femicide/> [09.06.2024].

¹⁰⁴ Zob. S. Gerxhaliu-Krasniqi, G. Caka-Nimani, op. cit.

oraz zadośćuczynienia ofiarom przemocy. Wśród tego rodzaju kosowskich organizacji należy wymienić: Sieć Kobiet w Kosowie (*Rrjeti i Grave të Kosovës*, RrGK), Kolektyw na rzecz Feministycznych Działań i Myśli (*Kolektivi për Mendim dhe Veprim Feminist*) oraz Centrum Informacji, Krytyki i Działania (*Qendra për Informim, Kritikë dhe Aksion*, QIKA).

Mając na uwadze podobną skalę problemu, w grudniu 2023 r. w Tiranie i w Prisztinie zorganizowano protesty pod hasłem „Nie ma pokoju bez bezpieczeństwa dziewcząt”. Protesty te zgromadziły dziesiątki obywateli sprzeciwiających się kolejnym tragicznym przypadkom kobietobójstwa, do których wciąż dochodzi w ich państwach¹⁰⁵. Wcześniej zainicjowano kampanię „16 dni aktywizmu przeciwko przemocy ze względu na płeć”¹⁰⁶.

Podsumowanie

Pomimo konsekwentnego wdrażania kolejnych zmian legislacyjnych w zakresie równości płci oraz zapobiegania przemocy wobec kobiet, kosowskie społeczeństwo wciąż musi się mierzyć z problemem kobietobójstwa. Zakorzenione patriarchalne wzorce, widoczne w funkcjonowaniu rodzin,

¹⁰⁵ B. Begisholli, *Femicide Case Raises Questions about Security of Women in Kosovo*, 04.12.2023, <https://prishtinainsight.com/femicide-case-raises-questions-about-security-of-women-in-kosovo/> [12.06.2024].

¹⁰⁶ M. Ibrahim, *Protest in Pristina and Tirana with the demand 'Stop femicide'*, 03.12.2023, <https://www.koha.net/en/lajmet-e-mbremjes-ktv/401306/proteste-ne-prishtine-e-ne-tirane-me-kerkesen-stop-femicidit>.

wpływają na to, że przemoc wobec kobiet nadal często postrzegana jest jako kwestia prywatna, wynikająca z problemów w domu, a nie jako realny problem społeczny i rażący przykład łamania praw człowieka. Pomimo konsekwentnych działań, podejmowanych przez organizacje pozarządowe, mających na celu uświadamianie społeczeństwa i edukowanie obywateli Kosowa w zakresie praw kobiet i równości płci, wciąż dochodzi do brutalnych przypadków kobietobójstwa.

5. Przemoc wobec kobiet i kobietobójstwo w Macedonii Północnej

Władze Republiki Macedonii Północnej od lat podejmują działania mające na celu poradzenie sobie z problemem przemocy wobec kobiet oraz przypadkami zbrodni kobietobójstwa. Krenar Lloga, były minister sprawiedliwości Macedonii Północnej, stwierdził, że powinna obowiązywać zasada zero tolerancji dla przemocy wobec kobiet, ponieważ stanowi ona rażące naruszenie praw człowieka i uniemożliwia zarówno kobietom, jak i dziewczętom pełne oraz równoprawne uczestnictwo w społeczeństwie¹⁰⁷.

¹⁰⁷ *Lloga: Violence against women and girls must not be treated as private matter*, 05.12.2023, <https://mia.mk/en/story/lloga-violence-against-women-and-girls-must-not-be-treated-as-private-matter> [02.07.2024].

W celu dokładnego monitorowania tego problemu zostały opublikowane dwie edycje Indeksu Równości Płci. W 2019 r. Macedonia Północna uzyskała 62 pkt, a w 2022 r. 64,5 pkt (na 100 pkt) – o 3,5 pkt mniej, niż wynosi średnia dla państw członkowskich Unii Europejskiej. Za uważalny jest zatem nieznaczny postęp, szczególnie w takich obszarach, jak władza, wiedza czy finanse. Jednak, jak podkreślają autorzy raportów, jeżeli to tempo wprowadzania zmian się utrzyma, Macedonia Północna będzie potrzebowała jeszcze ok. 57 lat, aby osiągnąć pełną równość płci¹⁰⁸. Warto dodać, że w zestawieniu z państwami członkowskimi UE, Macedonia Północna zajmuje czternaste miejsce, pomiędzy Włochami (15) a Maltą (13), i awansowała o jedną pozycję w porównaniu do rankingu z 2019 r. Ponadto, porównując jej wyniki z ostatnim pomiarem w odniesieniu do państw Bałkanów Zachodnich, publikujących indeks, Macedonia Północna ma wyższy wynik niż wszystkie pozostałe państwa regionu, tj. Albania, Serbia i Czarnogóra.

W Macedonii Północnej nie ma oficjalnych danych statystycznych dotyczących przypadków kobietobójstwa – dane te są zbierane jedynie przez organizacje społeczne, a ich wiarygodność często różni się w zależności od źródła. W oparciu o dokumenty sądowe szacuje się, że w latach 2008-

¹⁰⁸ EIGE, *North Macedonia*, https://eige.europa.eu/about/eu-candidate-countries-and-potential-candidates/north-macedonia?language_content_entity=en [12.07.2024].

2020 w Macedonii Północnej zamordowano łącznie 96 kobiet, z czego co najmniej 50 przypadków można uznać za kobietobójstwo¹⁰⁹. Natomiast według danych Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, w pierwszym półroczu 2022 r. służby socjalne zarejestrowały łącznie 622 ofiary przemocy ze względu na płeć i przemocy w rodzinie, w tym 463 kobiety, 116 mężczyzn i 83 dzieci¹¹⁰. W większości przypadków zabójstwa były dokonywane przez obecnych lub byłych partnerów ofiar, a miejscem zbrodni najczęściej były mieszkania, domy lub podwórza, gdzie mieszkali zamordowane osoby. Ponadto statystyki pokazują, że jedna na trzy kobiety w Macedonii Północnej doświadczyła przemocy domowej¹¹¹.

1. Podłoże społeczno-kulturowe i ekonomiczne kobietobójstwa w Macedonii Północnej

Spółczesność macedońska, w większości składająca się z Macedończyków (ok. 58%) oraz Albańczyków (25%), a także przedstawicieli innych narodów i grup etnicznych – m.in. Turków, Romów, Serbów, Boszniaków, Chorwatów, Czarnogórców, Bułgarów – jest społeczeństwem opartym na tradycyjnych, patriarchalnych wartościach. W takim systemie

¹⁰⁹ E. Dimushevska, *Analysis of Cases of Femicides, murders of Women in the Republic of North Macedonia 2017-2020*, Skopje, wrzesień 2021, s. 10, https://glasprotivnasilstvo.org.mk/wp-content/uploads/2021/12/Femicid-EN_6.2.pdf [12.07.2024].

¹¹⁰ E. Petreska, *In North Macedonia, Old Thinking Dictates Justice for Gender-based Violence*, 15.08.2022, <https://balkaninsight.com/2022/09/15/in-north-macedonia-old-thinking-dictates-justice-for-gender-based-violence/> [08.07.2024].

¹¹¹ Ibidem.

społecznym utrzymuje się schematyczny podział ról w rodzinie, zgodnie z którym kobieta powinna rodzić i wychowywać dzieci oraz zajmować się domem, a mężczyzna jest odpowiedzialny za zapewnienie utrzymania rodzinie¹¹². Tego rodzaju przekonania są szczególnie mocno zakorzenione w rodzinach romskich, albańskich, a także wśród rodzin żyjących w rejonach wiejskich oraz w tych rodzinach, w których kobiety nie są aktywne zawodowo¹¹³.

Według Global Gender Gap Index z 2023 r., Macedonia Północna zajmuje 73. miejsce na 146 krajów w kwestii równości płci, co stanowi niewielki spadek w porównaniu z 69. miejscem w 2022 r. Znaczące nierówności są widoczne zwłaszcza w obszarze gospodarki i administracji, gdzie kobiety są niedoreprezentowane jako menedżerowie i wyżsi urzędnicy¹¹⁴.

Badania społeczne przeprowadzone przez Organizację Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) pokazują, że 37% kobiet uważa, że ich otoczenie akceptuje podporządkowanie się żony mężowi, 32% jest zdania, że mężczyzna powinien dominować nad kobietą, zaś 30% kobiet sądzi, że

¹¹² *Women and Men in North Macedonia: A statistical portrait of trends in gender equality*, s. 22, https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2022-10/EN_WandM-NMK-Report_WEB_o.pdf [10.07.2024].

¹¹³ M. Topuzovska Latkovikj, M. Dorota Popovska, A. Chupeska, N. Starova, D. Gjorgjev, *Democracy and Human Rights. Women's Study. The Republic of North Macedonia 2020/2021*, s. 13, <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/skopje/17560-20210318.pdf> [10.07.2024].

¹¹⁴ Equal Future, *North Macedonia*, <https://www.equalfuture-eurasia.org/womens-representation-in-politics-and-public-administration/north-macedonia> [10.07.2024].

ofiary przemocy często wymyślają lub wyolbrzymiają oskarżenia o nadużycia i gwałty. Te wyniki wskazują na głęboko zakorzenioną akceptację dla tradycyjnych ról społecznych, co jednocześnie przyczynia się do „wysokiej częstotliwości występowania i normalizacji przemocy, która pozostaje w dużej mierze nierozpoznana, niedostatecznie zgłaszana i najczęściej niesankcjonowana przez odpowiednie instytucje”¹¹⁵.

Kobiety żyjące w Macedonii Północnej mierzą się z trudnościami w osiągnięciu niezależności finansowej, co znacząco wpływa na ich pozycję nie tylko w rodzinie, ale także szerzej – w społeczeństwie. Zgodnie z badaniem opublikowanym przez Eurostat, przeprowadzonym w państwach kandydujących do członkostwa w UE, w tym również w Macedonii Północnej, w państwie tym ok. 45% kobiet jest bezrobotnych lub nie poszukuje pracy. W dodatku więcej niż połowa z nich rezygnuje z aktywności zawodowej z powodów rodzinnych lub w związku z wykonywaniem obowiązków opiekuńczych. Dla porównania, jedynie 4% macedońskich mężczyzn nie poszukuje pracy z tych samych powodów¹¹⁶. W efekcie większość kobiet w Macedonii Północnej wciąż pozostaje zależna finansowo, co wiąże się z brakiem uprawnień do świadczeń emerytalnych w przyszłości oraz większym ryzykiem ubó-

¹¹⁵ EIGE, *Gender Equality Index. North Macedonia 2022*, s. 30, [https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/Gender Equality Index for North Macedonia \(2022\).pdf](https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/Gender%20Equality%20Index%20for%20North%20Macedonia%20(2022).pdf) [08.07.2024].

¹¹⁶ M. Topuzovska Latkovikj i in., op. cit., s. 7.

stwa w porównaniu z mężczyznami. Ponadto należy podkreślić, że odsetek kobiet poświęcających czas na nieodpłatne zajęcia domowe jest siedem razy wyższy niż w przypadku mężczyzn – różnica wynosi 60,7 punktu procentowego¹¹⁷, przy czym różnice są jeszcze większe na obszarach wiejskich. Podsumowując, nierówności płciowe w zakresie zatrudnienia pokazują, że kobiety napotykają znaczne bariery w dostępie do rynku pracy, a zatem mają niższe wskaźniki zatrudnienia, wyższe wskaźniki bezrobocia i częściej niż mężczyźni pracują jako nieodpłatni pracownicy¹¹⁸.

W obszarze polityki również dostrzegalny jest brak równości płci. Warto podkreślić, że w 2024 r. po raz pierwszy w historii macedońskiego parlamentaryzmu to kobieta, Gorana Siljanovska-Davkova, została wybrana na prezydenta państwa w wyborach powszechnych¹¹⁹. Jednocześnie nadal żadna kobieta nie pełniła funkcji ani premiera, ani przewodniczącego parlamentu Macedonii Północnej. Wyjątek stanowią dwa rządy tymczasowe, na czele których stały kobiety. Oba trwały niezwykle krótko – pierwszy 21 dni, a drugi 24 dni (2004 r.). Funkcję tę, w obu przypadkach, pełniła Radmila

¹¹⁷ D. Nikoloski, *Performance of Western Balkan economies regarding the European Pillar of Social Rights*, „2022 Review on North Macedonia”, Regional Cooperation Council, April 2023, s. 15; *Women and Men in North Macedonia*, op. cit., s. 13.

¹¹⁸ *Gender Equality Index. North Macedonia 2022*, op. cit., s. 31, 44.

¹¹⁹ Radio Free Europe, *North Macedonia Ruling Party Concedes As Opposition Wins Dual Votes*, 08.05.2024, <https://www.rferl.org/a/macedonia-elections-president-parliament-voting/32937876.html> [08.07.2024].

Šekerinska Jankovska. Co więcej, kobiety w każdym kolejnym rządzie stanowiły mniejszość¹²⁰.

Analizując obecność kobiet w parlamencie Macedonii Północnej, należy zauważyć, że w 2023 r. (tuż przed kolejnymi wyborami parlamentarnymi, zaplanowanymi na maj 2024 r.) wśród 120 parlamentarzystów było 51 kobiet (42,5%). Udział kobiet w parlamencie wzrósł w ciągu ostatnich trzech dekad. Dla porównania, w 1995 r. wynosił on zaledwie 3,3%. W 2002 r. Macedonia Północna wprowadziła 30-procentowy parytet płci w wyborach parlamentarnych, który w 2015 r. został zwiększony do 40%¹²¹.

Należy również zauważyć, że media macedońskie często utrwalają stereotypy płciowe, umniejszając rolę kobiet w społeczeństwie. Większość mediów w doniesieniach dotyczących przemocy posługuje się językiem sensacyjnym, a wykorzystanie materiałów wizualnych w tego rodzaju publikacjach również wpisuje się w ten schemat i często jest niewłaściwe, co tylko wzmacnia negatywną narrację¹²².

¹²⁰ *Women and Men in North Macedonia*, op. cit., s. 46.

¹²¹ *Equal Future, North Macedonia*, op. cit.

¹²² B. Jovanovska, J. Jovanovska, *Gender-based content analysis. Femicide in Macedonian media*, Institute of Communication Studies, 2023, s. 26, https://cdn.iks.edu.mk/wp-content/uploads/2023/03/femicide-in-macedonian-media_en.pdf?_gl=1*jhrayp*_ga*Mjl4ODUxNTcyLjE3MjYzMDY0Mzc.*_ga_oE19CX2514*MTcyNj-MwNjQzNi4xLjAuMTcyNjMwNjQzNi42MC4wLjA [10.07.2024].

2. Mechanizmy przeciwdziałania przemocy wobec kobiet i kobietobójstwa w świetle prawodawstwa Macedonii Północnej

W Republice Macedonii Północnej do 2004 r. nie było regulacji zapewniających prawną ochronę ofiarom przemocy domowej. Dopiero od 2004 r., wraz ze zmianami kodeksu karnego oraz ustawy o rodzinie, zjawisko przemocy zaczęło być traktowane przez macedońskie władze z należytą powagą. Przełomowym wydarzeniem stało się podpisanie w 2011 r. Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (konwencji stambulskiej), a następnie jej ratyfikowanie w 2018 r. Decyzja ta przyczyniła się do przeprowadzenia kolejnych reform w zakresie przeciwdziałania przemocy domowej. Pomocny w ich przygotowaniu był Krajowy Plan Działań na rzecz wdrażania Konwencji Stambulskiej na lata 2018-2023¹²³.

Zgodnie z tym planem, kolejnym krokiem było przyjęcie w 2021 r. ustawy o przemocy domowej, a dwa lata później – ustawy dotyczącej nowelizacji kodeksu karnego. Wprowadzone wówczas zmiany mają szczególne znaczenie w zakresie zapobiegania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej¹²⁴.

¹²³ *Women and Men in North Macedonia*, op. cit., s. 14.

¹²⁴ V. Ratkoceri, *Domestic violence legislation reforms in the Republic of North Macedonia*, „SEEU Review”, 18.1 (2023), s. 63-64.

Przywołana ustawa uwzględnia nowego rodzaju przestępstwo – związane z przemocą domową i przemocą ze względu na płeć¹²⁵. Zdefiniowane zostały w niej takie terminy, jak: płeć, przemoc ze względu na płeć, kobieta, ofiara, tożsamość płciowa, orientacja seksualna, nadużycia seksualne oraz gwałt. Ponadto opisano w niej działania na rzecz reintegracji ofiar przemocy domowej, w tym takie formy wsparcia, jak tymczasowe schronienie, poradnictwo psychologiczne, pomoc finansowa oraz pomoc w znalezieniu zatrudnienia¹²⁶.

W kodeksie karnym z 2023 r. wprowadzono również przepisy, zgodnie z którymi kara pozbawienia wolności na okres co najmniej dziesięciu lat lub dożywotniego pozbawienia wolności grozi osobie, która pozbawi życia kobietę lub dziewczynę poniżej 18. roku życia, dopuszczając się przemocy ze względu na płeć. W kodeksie karnym penalizacji poddano także działania prowadzące do poważnych konsekwencji zdrowotnych u dziewcząt i kobiet, związane z okaleczaniem żeńskich narządów płciowych. Sprawca tego rodzaju czynu przestępczego podlega karze pozbawienia wolności od sześciu miesięcy do pięciu lat¹²⁷.

Za przestępstwa kryminalne uznano stalking, molestowanie seksualne, a także napaść seksualną i gwałt. Zgodnie

¹²⁵ Ibidem, s. 63.

¹²⁶ Ibidem, s. 67.

¹²⁷ Ibidem, s. 69.

z przyjętymi zmianami, karą grzywny lub karą pozbawienia wolności do lat trzech ukarana będzie osoba, która dopuściła się stalkingu, nękania, maltretowania lub zastraszania. Kara może być surowsza (do pięciu lat pozbawienia wolności), jeśli przestępstwo to popełni osoba bliska, obecny lub były partner osoby poszkodowanej, a także w przypadku, gdy ofiarą przestępstwa jest dziecko¹²⁸.

Analizując działania podejmowane przez rząd Macedonii na rzecz równości płci, które mają się również przełożyć na zapobieganie przemocy wobec kobiet, warto dodać, że aktualnie obowiązuje „Narodowa strategia na rzecz równości płci na lata 2022-2027” (*Националната стратегија за родова еднаквост 2022-2027*)¹²⁹. W dokumencie tym sformułowane zostały strategiczne zobowiązania władz do wdrożenia parytetu płci oraz równego udziału kobiet i mężczyzn w podejmowaniu decyzji na wszystkich szczeblach władzy¹³⁰.

3. Zapobieganie przemocy wobec kobiet i kobietobójstwu w Macedonii Północnej

Choć władze Macedonii Północnej, od momentu wejścia w życie konwencji stambulskiej, podejmują szereg zmian le-

¹²⁸ Ibidem, s. 70-72.

¹²⁹ *Националната стратегија за родова еднаквост 2022-2027*, https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/2022/strategija_/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%98%D0%Bo_%D0%B7%D0%Bo_%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%Bo_%D0%B5%D0%B4%D0%B-D%D0%B0%D0%BA%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82_2022_2027.pdf

¹³⁰ *Gender Equality Index. North Macedonia 2022*, op. cit., s. 32.

gislacyjnych mających na celu skuteczną walkę z przemocą wobec kobiet, to w tym zakresie pozostaje wiele do zrobienia. Nadal konieczna jest pełna implementacja obowiązujących regulacji prawnych w zakresie walki z przypadkami przestępstw wobec kobiet.

Niezbędne jest podjęcie działań na rzecz poprawy wiarygodności instytucji publicznych, które mają za zadanie wspieranie ofiar przemocy. Wiele kobiet, jak wskazują raporty Helsińskiego Komitetu Praw Człowieka, nie decyduje się na zgłaszanie przypadków przemocy ze względu na powszechny brak zaufania do instytucji, przekonanie o bezkarności sprawców, a także brak wrażliwości i zrozumienia dla ofiar ze strony pracowników instytucji publicznych¹³¹.

Co więcej, konieczne jest wzmocnienie współpracy pomiędzy rządzącymi a organizacjami pozarządowymi, działającymi od lat na rzecz praw kobiet. W tym kontekście należy wymienić przede wszystkim taką organizację jak Platforma na rzecz Równości Płci (*Платформа за родова еднаквост*), będącą w rzeczywistości stowarzyszeniem różnych organizacji pozarządowych zajmujących się równością płci. Ważną rolę odgrywa także Krajowa Sieć na rzecz Zakończenia Przemocy Wobec Kobiet i Przemocy Domowej (*Национална мрежа против насилство врз жени и семејно насилство*).

Kolejnymi kluczowymi elementami są edukacja i kampanie społeczne uświadamiające powagę problemu przemocy

¹³¹ E. Petreska, op. cit.

wobec kobiet, a także dokładne monitorowanie tego zjawiska i zachęcanie do zgłaszania przypadków przestępstw. W tym kontekście warto przywołać słowa Jovany Trenchevskiej, byłej minister pracy i polityki społecznej Macedonii Północnej, która stwierdziła: „Przez dziesięciolecia rozmawialiśmy o równości płci, o tym, jak ważne jest to w zapobieganiu przemocy wobec kobiet. Razem z przedstawicielkami instytucji i sektora obywatelskiego mówimy głośno i staramy się dotrzeć do każdej kobiety, wpłynąć na każdą historię, w której pojawia się jakikolwiek akt przemocy. Jednak pomimo takiego nagłaśniania, ciągłej edukacji, oprócz zmiany podejścia instytucjonalnego, poprawy ram prawnych, prawnego obowiązku należytej uwagi, z jaką należy podchodzić do każdej sprawy, realizacji dużej liczby kampanii uświadamiających, przypadki przemocy wymierzone w kobiety są nadal obecne, często niezgłaszane, bezkarne i niestety w ostatnim okresie byliśmy świadkami rosnącej liczby samobójstw”¹³².

W Macedonii Północnej funkcjonuje osiem ośrodków doradztwa i schronisk dla ofiar przemocy. Istnieje również bezpłatna infolinia SOS, a od końca 2020 r. – aplikacja mobilna o nazwie „Be Safe”, która działa w trzech językach: macedońskim, albańskim i romskim. Niemniej jednak organizacje społeczne krytycznie oceniają działalność wspomnianych

¹³² АСЈО, (Македонски) Дали судството може делотворно да се справи со проблемот на фемцид?, <https://jpacademy.gov.mk/дали-судството-може-делотворно-да-се-с/> [12.07.2024].

ośrodków, ponieważ często brakuje w nich wykwalifikowanego personelu, a liczba miejsc w schroniskach dla kobiet jest zdecydowanie niewystarczająca w porównaniu do rzeczywistych potrzeb. Aktywiści podkreślają, aby nie skupiać się tylko na rozwiązaniach legislacyjnych, które często pozostają jedynie na papierze, ale skoncentrować się na poprawie rzeczywistej sytuacji w zakresie wsparcia udzielanego ofiarom przemocy¹³³.

Podsumowanie

Wraz z ratyfikacją konwencji stambulskiej władze Macedonii Północnej zintensyfikowały działania legislacyjne mające na celu skuteczniejszą walkę z przemocą wobec kobiet i kobietobójstwem. Zjawiska te wciąż stanowią poważny problem społeczny w tym bałkańskim państwie. Macedońskie organizacje pozarządowe od lat wskazują, że wiele wprowadzonych zmian prawnych pozostaje jedynie na papierze, a rzeczywista sytuacja kobiet nie poprawiła się w sposób znaczący. Wobec tego niezmiennie domagają się one od władz poważnego zajęcia się problemem przemocy wobec kobiet, m.in. poprzez zapewnienie pomocy ofiarom, nakładanie na sprawców przemocy kar adekwatnych do popełnionego czynu oraz edukowanie społeczeństwa w kwestii równości płci i promowanie postaw antydyskryminacyjnych. Jedną z kluczowych przyczyn

¹³³ E. Petreska, op. cit.

tego zjawiska pozostaje zakorzeniona w macedońskim społeczeństwie kultura tradycyjnych ról płciowych, która prowadzi do utrwalania stereotypów.

6. Przemoc wobec kobiet i kobietobójstwo w Serbii

W latach 2010-2023 w Serbii miało miejsce 415 przypadków kobietobójstwa¹³⁴. Według badań Serbskiego Centrum Dziennikarstwa Śledczego (CINS), w okresie od 2014 r. do końca 2022 r. wśród 117 przypadków zabójstw kobiet ponad połowa nie została określona jako zabójstwo kwalifikowane, co pozwala sprawcom tych przestępstw uniknąć surowszych wyroków. Badacze CINS zauważają także, że w niektórych

¹³⁴ *Commissioner alarmed by femicide data*, 21.05.2024, <https://n1info.rs/english/news/commissioner-alarmed-by-femicide-data/> [07.07.2024]. Ze statystyk Autonomicznego Centrum Kobiet wynika, że w latach 2011-2023 zamordowano aż 406 kobiet i dziewcząt.

sprawach sędziowie powoływali się na okoliczności łagodzące i orzekali niższe kary, przerzucając jednocześnie część odpowiedzialności na zamordowane kobiety¹³⁵.

W Serbii brakuje woli politycznej, by wprowadzić do systemu prawnego pojęcie kobietobójstwa. Niemniej jednak wydarzenia z 2023 r., takie jak strzelanina w szkole podstawowej „Vladislav Ribnikar” oraz w miejscowości Mladenovac, a także dwanaście przypadków kobietobójstw, które miały miejsce w pierwszej połowie 2024 r., wywołują intensywną dyskusję publiczną i protesty przeciw różnym formom przemocy występującym w społeczeństwie¹³⁶.

1. Podłoże społeczno-kulturowe przemocy wobec kobiet oraz kobietobójstwa w Serbii

W Serbii wśród czynników społeczno-kulturowych, przyczyniających się do występowania przemocy wobec kobiet, można wskazać m.in.: strukturę patriarchalną społeczeństwa, wspieraną przez Serbską Cerkiew Prawosławną (SCP); nierównoprawny charakter systemu władzy (oparty na dominacji mężczyzn w świecie polityki i życiu publicznym); przeszłość związaną z konfliktem zbrojnym na obszarze postjugosłowiańskim; społeczno-ekonomiczne skutki pandemii COVID-19; zmiany społeczne w postrzeganiu ról kobiet

¹³⁵ T. Čurčić, J. Tomić, *Femicid u Srbiji: Zločin i manje kazne*, 18.05.2023, Centar za istraživačko novinarstvo Srbije (CINS), <https://www.cins.rs/femicid-u-srbiji-zlocin-i-manje-kazne/> [07.07.2024].

¹³⁶ Ibidem.

i mężczyzn; chęć powrotu, zwłaszcza mężczyzn, do formuły „tradycyjnego społeczeństwa”; dyskryminację ze względu na płeć; oraz brak edukacji zarówno seksualnej, jak i dotyczącej równouprawnienia.

Wskaźnik równouprawnienia płci z 2021 r., przygotowany przez EIGE, dla Republiki Serbii wynosi 58 pkt na 100 możliwych, co oznacza nieznaczny postęp w odniesieniu do rankingu z 2018 r. (o 2,2 punktu procentowego). Serbia znajduje się za większością państw UE pod względem równości płci, a różnice te są szczególnie widoczne w aspekcie polityczno-ekonomicznym, tj. zarobków i statusu ekonomicznego kobiet.

Z jednej strony, można zauważyć pozytywny trend w postaci zmiany prawa wyborczego w 2020 r. i zwiększenia parytetu na listach wyborczych dla niedostatecznie reprezentowanej płci do 40%. Z drugiej zaś strony, kobiety nie są wystarczająco reprezentowane w przestrzeni publicznej, ani we władzach lokalnych, ani krajowych. Stereotypowe i dyskryminujące postrzeganie kobiet, jako biernych, gorszych i niekompetentnych, jest głęboko zakorzenione w świadomości społecznej i *de facto* wspierane przez przekazy płynące z mediów. Taka sytuacja prowadzi do marginalizacji problemów kobiet i postrzegania ich jako mniej ważnych. Z kolei środowiska religijne, związane z dominującą w Serbii SCP, choć potępiają kobietobójstwo, to zarzuca się im brak prawdziwego zaangażowania w zwalczanie zjawiska przemocy ze względu na płeć, brak postawy opiekuńczej wo-

bec kobiet, dyskryminujący stosunek do równouprawnienia oraz używanie mizoginistycznego języka. Równouprawnienie płci jest zaś postrzegane przez przedstawicieli instytucji religijnych jako zagrożenie dla tradycyjnej roli rodziny, a nie jako przyczyniające się do lepszych relacji między partnerami czy zmniejszające przemoc w rodzinie.

Kryzys zdrowotny (COVID-19) i środki wprowadzone w celu walki z epidemią, takie jak zakaz przemieszczania się, zakaz zgromadzeń oraz konieczność utrzymywania dystansu społecznego, pogłębiły nierówności i zwiększyły trudności (w tym przemoc domową), z którymi na co dzień mierzą się kobiety. W złej sytuacji znalazły się kobiety w podeszłym wieku, samotne matki, kobiety romskie, migrantki oraz osoby bezdomne¹³⁷.

W szkołach w Serbii nie ma przedmiotu odnoszącego się do edukacji seksualnej, który przybliżyłby kwestie dotyczące zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego, relacji międzyludzkich i praw człowieka. Choć w latach 2013-2016 w autonomicznej Wojwodinie realizowany był pod auspicjami Sekretariatu ds. Młodzieży i Sportu fakultatywny program edukacji seksualnej, to sama edukacja seksualna nadal stanowi temat tabu. W Serbii widoczny jest także

¹³⁷ European Institute for Gender Equality, *Coronavirus puts women in the frontline*, 25.03.2020, <https://eige.europa.eu/news/coronavirus-puts-women-frontline> [10.09.2024]; K. Beker, B. Janjić, V. Lepojević, *Izveštaj o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2020. Godinu*, Beograd 2021, s. 36, 72-73, <https://www.femplatz.org> [10.09.2024].

wpływ środowisk konserwatywnych i nacjonalistycznych, które uznają edukację seksualną za wymysł „złego Zachodu” lub USA, widząc w niej element narzucony i obcy, mający na celu zniszczenie serbskiej tożsamości narodowej. Tego rodzaju opinii nie podziela jednak większość społeczeństwa. Autorzy raportu *Seksualna edukacja u Srbiji: Analiza i preporuke*, wskazują bowiem na badania organizacji pozarządowej KOMS (*Krovna organizacija mladih Srbije*), z których wynika, że w 2023 r. aż 71% ludzi młodych uważało, że edukacja seksualna powinna być prowadzona w szkołach¹³⁸.

Według badań Autonomicznego Centrum Kobiet (*Autonomni ženski centar, AŽC*) z Belgradu, dane dotyczące płci sprawców i ofiar przemocy domowej konsekwentnie potwierdzają dominację mężczyzn jako sprawców tego rodzaju przemocy. W relacjach pokrewieństwa pomiędzy ofiarą a sprawcą przemocy domowej przeważa (53,6%) relacja partnerska (małżeńska, pozamałżeńska, uczuciowa: aktualna i była). Najczęstszymi sprawcami przemocy wobec kobiet są mężczyźni (91,5%), najczęściej ich partnerzy (65,9%) oraz inni krewni płci męskiej (25,6%)¹³⁹.

¹³⁸ L. Aralica, I. Kovačević, N. Mandarić, L. Pejak, K. Tica, *Seksualna edukacija u Srbiji: Analiza i preporuke*, Novi Sad 2024, s. 54-55.

¹³⁹ AŽC: *Objavljen dvanaesti izveštaj o primeni Zakona o sprečavanju nasilja u porodici u 2023. Godini*, 28.06.2024, <https://www.womenngo.org.rs/vesti/2230-azc-objavljen-dvanaesti-izvestaj-o-primeni-zakona-o-sprečavanju-nasilja-u-porodici-u-2023-godini> [05.07.2024].

Kobiety doświadczające przemocy w Serbii często nie mają do kogo się zwrócić o pomoc, co sprawia, że przypadki te są rzadko zgłaszane. Poczucie bezkarności sprawców może z kolei prowadzić do eskalacji przemocy i kobietobójstwa. W 2017 r. decyzją rządu Serbii został ustanowiony Narodowy Dzień Pamięci Kobiet Ofiar Przemocy, upamiętniający wydarzenia z 18 maja 2015 r., kiedy w Serbii w ciągu 72 godzin w wyniku przemocy domowej zginęło siedem kobiet.

2. Mechanizmy przeciwdziałania przemocy wobec kobiet i kobietobójstwu w świetle prawodawstwa Serbii

Serbia jest sygnatariuszem szeregu umów międzynarodowych, w tym Konwencji ONZ o likwidacji wszystkich form dyskryminacji kobiet oraz konwencji stambulskiej, ratyfikowanej przez Serbię w 2013 r. W kontekście kobietobójstwa, raport Komisji Europejskiej z listopada 2023 r., podsumowujący postępy Serbii na jej drodze do UE, zwraca uwagę na niepokojącą rolę mediów w rozpowszechnianiu stereotypów związanych z płcią. Ponadto w opinii Komisji Europejskiej, Serbia powinna usprawnić reagowanie na wszystkie przypadki przemocy wobec kobiet objęte konwencją stambulską. Zaznaczono, że nieliczne formy wsparcia dla ofiar przemocy są zapewniane głównie przez organizacje społec-

czeństwa obywatelskiego, które dysponują jednak ograniczonym budżetem¹⁴⁰.

Duża liczba przypadków kobietobójstwa w Serbii przyczyniła się do podjęcia kroków przez serbskie władze i przygotowania w 2016 r. Ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (*Zakon o sprečavanju nasilja u porodici*)¹⁴¹. Według szacunków pozarządowej organizacji AŽC, w 2021 r. w Serbii odnotowano 20 przypadków zabójstw kobiet, w 2022 r. zmodowanych zostało 27, a w 2023 – 28 kobiet. W 2021 r. rząd Serbii przyjął Ustawę o równouprawnieniu płci¹⁴² oraz „Strategię na rzecz równouprawnienia płci na lata 2021-2030”¹⁴³, mającą na celu zniwelowanie różnic w traktowaniu kobiet i mężczyzn oraz osiągnięcie równouprawnienia płci jako warunku wstępnego rozwoju społeczeństwa i poprawy jakości życia obywateli. Przyjęta została także krajowa „Strategia zwalczania przemocy ze względu na płeć oraz przemocy w rodzinie na lata 2021-2025”¹⁴⁴. Przewiduje ona utworzenie

¹⁴⁰ European Commission, *Serbia 2023 Report*, 08.11.2023, s. 48, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/9198cd1a-c8c9-4973-90ac-b6ba6bd72b53_en?filename=SWD_2023_695_Serbia.pdf [14.07.2024].

¹⁴¹ *Zakon o sprečavanju nasilja u porodici*, „Sl. glasnik RS”, br. 94/2016 i 10/2023, https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_sprečavanju_nasilja_u_porodici.html.

¹⁴² *Zakon o rodnoj ravnopravnosti*, „Sl. glasnik RS”, br. 52/2021, <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-rodnoj-ravnopravnosti.html>.

¹⁴³ *Strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2021. do 2030. Godine*, <https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sr-Latn/node/732> [09.09.2024].

¹⁴⁴ *Strategija za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici za period 2021-2025. Godine*, <https://www.minrzs.gov.rs/srb-lat/dokumenti/ostalo/sekto-za-socijalnu-zastitu/strategija-za-sprečavanje-i-borbu->

mechanizmu kontrolnego służącego monitorowaniu i analizowaniu przypadków zabójstw kobiet, który jednak nie został jeszcze ustanowiony.

Z kolei Zgromadzenie Autonomicznej Prowincji Wojwodina przyjęło „Plan rozwoju Autonomicznej Prowincji Wojwodina na lata 2023-2030”, który uwzględnił kwestię równości płci. Zgromadzenie Wojwodiny przyjęło także „Program ochrony kobiet przed przemocą domową, przemocą w relacjach partnerskich i innymi formami przemocy ze względu na płeć w Autonomicznej Prowincji Wojwodina na lata 2023-2026”, który koncentruje się na poprawie statusu ofiar przemocy i dyskryminowanych grup społecznych.

Pomimo istnienia ram prawnych, w Serbii brakuje woli politycznej, aby kobietobójstwo zostało uznane za odrębne przestępstwo, a wśród partii politycznych Serbii problem ten jest słabo akcentowany. Niemniej jednak centrolewicowa Partia Wolności i Sprawiedliwości (*Stranka slobode i pravde*) od lat nalega na stworzenie specjalnej strategii walki z przemocą wobec kobiet, zaostrenie kar i wprowadzenie specjalnego rejestru sprawców przemocy oraz wzmocnienie ekonomicznej pozycji kobiet. Przed wyborami parlamentarnymi w 2023 r. Zielono-lewicowy Front (*Zeleno-levi front*) oraz Partia Demokratyczna (*Demokratska stranka*) opowiadały się z kolei za zaostreniem kar dla sprawców przemocy

-protiv-rodno-zasnovanog-nasilja-prema-zenama-i-nasilja-u-porodici-za-period-2021-2025.-godine.

i wprowadzaniem specjalnych programów pomocy dla ofiar. Podobne stanowisko zajmuje część organizacji pozarządowych, dążących do zakwalifikowania kobietobójstwa jako ciężkiego zabójstwa¹⁴⁵.

Pomimo upływu ośmiu lat od rozpoczęcia wdrażania ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie i istnienia centralnej ewidencji przypadków przemocy w rodzinie, nie jest prowadzona ewidencja zabójstw kobiet (*registar femicida*). W statystykach policyjnych brak jest rozróżnienia dotyczącego motywu zabójstwa, co utrudnia dokładną analizę tego zjawiska. W tej sytuacji odpowiedzialność za gromadzenie i analizowanie danych jest „przerzucona” na organizacje pozarządowe. Jedną z takich organizacji jest AŽC, które gromadzi dane i przygotowuje raporty od początku wejścia w życie ustawy. W 2023 r. organizacja ta zarejestrowała 28 413 przypadków przemocy w rodzinie. Najczęstszymi sprawcami przemocy w rodzinie byli mężczyźni (82,8%), a wśród ofiar dominowały kobiety (71,8%)¹⁴⁶. Ekspertki wskazują także, że większość przypadków kobietobójstwa zdarza się w tych rodzinach, które wcześniej nie zgłaszały problemów (może to być związane z niskim zaufaniem społeczeń-

¹⁴⁵ V. Macanović, *Autonomni ženski centar*, [w:] *Crvena linija*, 08.03.2024, [https://n1info.rs/video/crvena-linija/crvena-linija-o-femicidu-u-zemljama-regiona-2/\[08.07.2024\]](https://n1info.rs/video/crvena-linija/crvena-linija-o-femicidu-u-zemljama-regiona-2/[08.07.2024]).

¹⁴⁶ AŽC: *Objavljen dvanaesti izveštaj o primeni Zakona o sprečavanju nasilja u porodici u 2023. Godini*, op. cit.

stwa, a zwłaszcza ofiar, do instytucji państwowych, jak i ignorowaniem przez te organy przypadków przemocy)¹⁴⁷.

3. Zapobieganie przemocy wobec kobiet i kobietobójstwu w Serbii

Serbskie organizacje pozarządowe wskazują na kilka sposobów zapobiegania zabójstwom kobiet. Należą do nich odpowiednie regulacje prawne, edukacja społeczeństwa oraz budowanie zaufania do instytucji państwowych. Organizacje te podkreślają także, że instytucje państwowe często przerzucają odpowiedzialność między sobą, co skutkuje brakiem poczucia bezpieczeństwa w społeczeństwie oraz utrwalaniem poczucia bezkarności sprawców.

Działania organizacji pozarządowych w Serbii, takich jak FemPlatz oraz Centrum Badań Kobiet na rzecz Edukacji i Komunikacji, koncentrują się na opracowywaniu ram umożliwiających zrozumienie cech, wzorców i przyczyn kobietobójstwa w tym kraju. Podstawą tych działań jest analiza orzeczeń sądów w sprawach dotyczących morderstw ze względu na płeć i usiłowań zabójstw kobiet przez mężczyzn w latach 2015-2019. Organizacja FemPlatz systematyzuje dane na temat zabójstw kobiet, które są udostępniane przez wszystkie właściwe instytucje: sądy, policję, organy wymiaru sprawiedliwości i media. Działania te mają na celu zwrócenie uwagi instytucji państwowych i całego społeczeństwa

¹⁴⁷ Ibidem.

na problem zabójstw kobiet¹⁴⁸. FemPlatz, od trzech lat współpracując z UN Women, pracuje nad utworzeniem w Serbii systemu monitorowania przypadków kobietobójstwa, znanego jako Femicide Watch. W tym celu utworzono koalicję ponad piętnastu organizacji pozarządowych popierających projekt Femicide Watch, a w 2023 r. opublikowano raport pt. „Społeczne i instytucjonalne reakcje na kobietobójstwo w Albanii, Czarnogórze i Serbii”, zawierający zalecenia dla każdego z tych państw dotyczące poprawy reakcji na problem przemocy wobec kobiet¹⁴⁹.

Przykładem protestu i budowania świadomości społecznej są działania i kampanie informacyjne, organizowane w ramach Narodowego Dnia Pamięci Kobiet Ofiar Przemocy. Jedną z inicjatyw AŻC był projekt „Nie obserwuj. Reaguj” (*Ne posmatraj. Reagiraj*), który miał na celu zaangażowanie mężczyzn w walkę z przemocą wobec kobiet w swoim otoczeniu¹⁵⁰. Innym ważnym wydarzeniem był dramatyczny happening w Nišu, podczas którego uczestniczki protestu, każda z przypiętą do piersi tabliczką z nazwiskiem ofiary

¹⁴⁸ A. Funa, *Femicide in the Balkans: An alarming situation*, GC Human Rights Preparedness, 16 November 2023, <https://gchumanrights.org/gc-preparedness/preparedness-gender/article-detail/femicide-in-the-balkans-an-alarming-situation.html> [08.07.2024].

¹⁴⁹ United Nations. *Serbia, 18th Issue of Gender Brief for Serbia*, 18.10.2023, <https://serbia.un.org/en/249593-18th-issue-gender-brief-serbia> [08.07.2024].

¹⁵⁰ RTV, *Nedovoljan broj sigurnih kuća u Srbiji, gde je problem?*, 05.05.2023, [https://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/novi-sad/nedovoljan-broj-sigurnih-kuca-u-srbiji-gde-je-problem-\(audio\)_1442030.html](https://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/novi-sad/nedovoljan-broj-sigurnih-kuca-u-srbiji-gde-je-problem-(audio)_1442030.html) [08.07.2024].

kobietobójstwa w Serbii w 2023 r., stały w kwadratowym szyku – symbolizującym „cmentarz kobiet”¹⁵¹.

W Serbii uruchomione zostały także państwowe numery telefonu SOS dla ofiar przemocy: 0800 300 339 oraz telefon dla Wojwodiny: 0800 10 10 10. W czternastu lokalizacjach znajdują się również bezpieczne domy (*sigurna kuća*) dla kobiet i ich dzieci. Niestety ich liczba jest niewystarczająca i zaspokaja jedynie 25% zapotrzebowania¹⁵². Ponadto brakuje w nich personelu i stałego finansowania.

Dwa masowe morderstwa z maja 2023 r. w szkole podstawowej „Vladislav Ribnikar” w Belgradzie i koło miasta Mladenovac, gdzie zginęło 18 osób, a ponad 20 zostało rannych, wywołały ostrą debatę o stanie państwa i społeczeństwa, jego instytucjach, sprawności systemu edukacji, jakości mediów oraz doprowadziły do licznych protestów pod wspólną nazwą „Serbia przeciw przemocy” (*Srbija protiv nasilja*). W ramach regionalnej solidarności protestujący w Belgradzie – którzy organizowali cotygodniowe marsze przeciwko przemocy (od czasu strzelanin) – w sierpniu 2023 r. uczcili minutą ciszy ofiarę kolejnego kobietobójstwa, które miało miejsce w Gradačacu w BiH. Wydarzenia te zaostrzyły także konfrontację pomiędzy dominującą od ponad dziesięciu lat na scenie politycznej Serbską Partią Postępową (*Srpska*

¹⁵¹ M. Stojanović, *Performans protiv femicida: Da su nas nadležni slušali u januaru ili ranije*, <https://www.n1info.rs/vesti/performans-protiv-femicida-da-su-nas-nadlezni-slusali-u-januaru-ili-ranije/> [07.07.2024].

¹⁵² *Nedovoljan broj sigurnih kuća u Srbiji, gde je problem?*, op. cit.

napredna stranka) a proeuropejskimi partiami opozycyjnymi, które stworzyły wspólną koalicję wyborczą pod nazwą Serbia Przeciw Przemocy (SPN). W odpowiedzi na masakry z użyciem broni palnej władze serbskie wezwały obywateli do oddania nielegalnie posiadanej broni i podjęły działania mające na celu ograniczenie dostępności do broni palnej. Działania te obejmowały m.in. zaostrezenie warunków uzyskania pozwolenia na broń, kampanię informacyjną „Z bronią Twój dom nie jest bezpieczny” (*Sa oružjem tvoja kuća nije sigurna*) oraz abolicję dla osób przekazujących policji niezarejestrowaną broń i amunicję w okresie od 8 maja do 30 czerwca 2023 r. Pomimo rządowych deklaracji, że wielkość uzbrojenia znajdującego się w posiadaniu obywateli Serbii uległa zmniejszeniu, eksperci twierdzą, że wprawdzie zmniejszył się arsenał broni posiadanej legalnie przez obywateli, ale jednocześnie nastąpił wzrost liczby uzbrojenia posiadanego nielegalnie. Dostępność do broni w Serbii jest konsekwencją wojen z lat 90., ale posiadanie broni stanowi też element „tradycji”, co widoczne jest podczas różnych uroczystości i wydarzeń publicznych. Według raportu Small Arms Survey¹⁵³, odsetek cywilnych posiadaczy broni palnej w Serbii oraz Czarnogórze wynosi 39,1 na 100 mieszkańców, a w BiH – 31,2. W ten sposób Serbia i Czarnogóra zajmują

¹⁵³ A. Karp, *Estimating global civilian-held firearms numbers*, „Briefing Paper”, June 2018, s. 4, <https://www.smallarmssurvey.org/sites/default/files/resources/SAS-BP-Civilian-Firearms-Numbers.pdf> [10.06.2024].

trzecie miejsce, zaraz po USA i Jemenie, a BiH plasuje się na jedenastej pozycji¹⁵⁴. FemPlatz szacuje, że 95% posiadaczy broni palnej to mężczyźni¹⁵⁵.

Dane organizacji AŻC pokazują, że prawie 55% kobiet zginęło we własnych domach, w których mieszkały ze sprawcami przemocy. Kobiety i dziewczęta ginęły najczęściej wskutek użycia narzędzi (37%) i broni (32%), pobicia (22%) lub uduszenia (7%). W 125 przypadkach (31%) morderstw dokonano przy użyciu broni palnej, pistoletu lub karabinu, w 4 przypadkach (1%) przy użyciu bomby, a w 124 przypadkach (30%) przy użyciu noża. Dane pokazują także, że 117 sprawców (30%) popełniło samobójstwo bezpośrednio po morderstwie, a 44 (11%) próbowało popełnić samobójstwo¹⁵⁶.

Podsumowanie

W Serbii przemoc wobec kobiet i kobietobójstwo stanowią problem nie tylko systemowy, ale też społeczno-ekonomiczny, zaś walka z tą formą przemocy wymaga współpracy

¹⁵⁴ *Srbija nije bezbednija, u 2023. porastao broj incidenata sa oružjem: Godišnjica masovnog ubistva u Duboni i Malom Orašju*, 04.05.2024, <https://www.n1info.rs/vesti/srbija-nije-bezbednija-u-2023-porastao-broj-incidenata-sa-oruzjem-godisnjica-masovnog-ubistva-u-duboni-i-malom-orasju/> [10.07.2024].

¹⁵⁵ K. Beker, B. Janjić, V. Lepojević, op. cit.

¹⁵⁶ *Research on femicide: Over 50 percent of women killed in their homes*, 20.05.2024, <https://www.n1info.rs/english/news/research-on-femicide-over-50-percent-of-women-killed-in-their-homes/>; S. Miljus, *Femicid u Srbiji: Najnesigurnije mesto za ženu je njen dom*, 17.05.2024, <https://www.glasamerike.net/a/femicid-srbija-statistika-autonomni-zenski-centar-memorijal/7616187.html> [03.07.2024].

instytucji państwowych i pozarządowych oraz szeroko definiowanej edukacji społeczeństwa.

Organizacje pozarządowe apelują o stworzenie rejestru przypadków przemocy i prowadzenie statystyk dotyczących zabójstw kobiet, powołanie sądów rodzinnych, które zajmowałyby się takimi sprawami, zwiększenie kar dla sprawców i liczby służb wspierających kobiety. Dążą także do wprowadzenia terminu „kobietobójstwo” (*femicid*) do porządku prawnego Serbii. Przedstawiciele organizacji pozarządowych podkreślają, że samo zakwalifikowanie zabójstwa kobiety jako przestępstwa nie doprowadzi do zmniejszenia liczby przestępstw, jeżeli nie dojdzie do zmian w świadomości społecznej, a kluczowe instytucje państwowe (policja, sądy, instytucje pomocy społecznej) nie będą odpowiednio szybko i skutecznie reagowały na zgłoszenia dotyczące przemocy wobec kobiet. Przedstawiciele serbskich NGO twierdzą również, że ze względu na brak jednolitej definicji kobietobójstwa, niewystarczających regulacji prawnych i specjalnych rejestrów, rzeczywista liczba ofiar może być znacznie wyższa. Wskazuje się wreszcie, że władze są świadome narastającej skali przemocy wobec kobiet, o czym alarmowało Ministerstwo Praw Człowieka i Mniejszości oraz Dialogu Społecznego Serbii w maju 2024 r. W marcu 2023 r. Brankica Janković, rzeczniczka ds. równości¹⁵⁷, wskazy-

¹⁵⁷ Rzecznik ds. Równości (*Poverenik za zaštitu ravnopravnosti*) jest niezależnym, autonomicznym i wyspecjalizowanym organem państwowym, utworzonym na podstawie ustawy o zakazie dyskryminacji z 2009 r.

wała na potrzebę zapewnienia gromadzenia danych, usprawnienia pracy instytucji i wzmocnienia systemu ochrony kobiet przed przemocą. Pomimo rządowych gestów wsparcia zmiany systemowe są jednak powolne i niewystarczające.

Bibliografia

Akty prawne

Constitution of the Republic of Kosovo, <https://mapl.rks-gov.net>.

Nacrt zakona o zaštiti od nasilja u porodici i nasilja prema ženama Republike Srpske, Septembar 2023, Banja Luka, <https://www.paragraf.ba>.

Nacrt zakona o zaštiti od nasilja u porodici i nasilja prema ženama RS: Pojedina udruženja građana traže povlačenje Nacrta zakona iz procedure, 24.01.2024, <https://www.paragraf.ba>.

Republika e Kosovës, *Strategjia Kombëtare për mbrojtje nga dhuna në familje dhe dhuna ndaj grave 2022-2026*, s. 5, <https://kryeministri.rks-gov.net/wp-content/uploads/2022/05/ALB-Strategjia-Kombëtare-për-Mbrojtje-nga-Dhuna-në-Familje-dhe-Dhuna-ndaj-Grave-2022—2026.pdf>.

Strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2021. do 2030. Godine, <https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs>.

Strategija za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici za period 2021-2025. Godine, <https://www.minrzs.gov.rs>.

Vlada Crne Gore, *Predlog nacionalnog plana za implementaciju Konvencije Savjeta Evrope o suzbijanju i sprječavanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija) za period 2023-2027. Godine*, 06.07.2023, <https://www.gov.me>.

Vlada Crne Gore, *Zakon o rodnoj ravnopravnosti oraz Nacionalna strategija rodne ravnopravnosti 2021-2025*, <https://www.gov.me/>.

Zakon o rodnoj ravnopravnosti, „Sl. glasnik RS”, br. 52/2021, <https://www.paragraf.rs>.

Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, „Sl. glasnik RS”, br. 94/2016 i 10/2023, <https://www.paragraf.rs>.

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, „Službenom listu CG”, br. 46/2010.

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, „Sl. novine FBiH”, br. 20/2013 i 75/2021, <https://www.paragraf.ba>.

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske”, br. 102/2012, 108/2013, 82/2015 i 84/2019, <https://advokat-prnjavorac.com>.

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Brčko distriktu Bosne i Hercegovine, „Službeni glasnik Brčko distrikta BiH”, br. 7/2018, <https://advokat-prnjavorac.com>.

Dokumenti i raporty

Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, *Index rodne ravnopravnosti u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 2024, <https://arsbih.gov.ba>.

Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, *Žene i muškarci u Bosni i Hercegovini*, „Tematski bilten 03”, Sarajevo 2023, s. 96-98, <https://bhas.gov.ba>.

- Beker K., Janjić B., Lepojević V., *Izveštaj o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2020. Godinu*, Beograd 2021, s. 36, 72-73, <https://www.femplatz.org>.
- Council of Europe, *New report assessing the alignment of measures on violence against women in Kosovo* with the Istanbul Convention*, 24.11.2022, <https://www.coe.int>.
- EIGE, *Albania*, <https://eige.europa.eu>.
- EIGE, *Gender Equality Index. North Macedonia 2022*, s. 30, [https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/Gender Equality Index for North Macedonia \(2022\).pdf](https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/Gender%20Equality%20Index%20for%20North%20Macedonia%20(2022).pdf).
- EIGE, *North Macedonia*, https://eige.europa.eu/about/eu-candidate-countries-and-potential-candidates/north-macedonia?language_content_entity=en.
- European Commission, *Bosnia and Herzegovina 2023 Report*, s. 44, <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>.
- European Commission, *Commission welcomes political agreement on new rules to combat violence against women and domestic violence*, 06.05.2024, <https://www.ec.europa.eu>.
- European Commission, *Montenegro 2023 Report*, Brussels, 08.11.2023, <https://www.neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>.
- European Commission, *Serbia 2023 Report*, 08.11.2023, s. 48, <https://www.neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>.
- Instat, *Dhuna ndaj Grave dhe Vajzave në Shqipëri*, 2018, <https://www.instat.gov.al/al/statistikat-në-shkolla/dhuna-ndaj-grave-dhe-vajzave-në-shqipëri/>.
- Ministria e Shëndetësisë dhe Mbrojtjes Sociale, *Strategjia Kombëtare për Barazinë Gjinore 2021-2030*, Tirana 2021, <https://albania.unwomen.org>.
- OSCE, *Dobrobit i blagostanje žena. Bosna i Hercegovina. Izvješće sa rezultatima*, 2019, <https://www.osce.org>.
- OSCE, *Dobrobit i sigurnost žena. Bosna i Hercegovina. Izvještaj o nalazima*, 2019, <https://www.osce.org>.

OSCE, *Dobrobit i bezbjednost žena. Crna Gora. Izvještaj s rezultatima*, 2019, s. 6, 13, <https://www.osce.org>.

UN Women, *Ending Violence against Women*, <https://eca.unwomen.org>.

Uprava za statistiku, *Indeks rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori, 2023 Godine*, 25.07.2023, s. 5, <https://www.monstat.org>.

Uprava za statistiku, *Žene i muškarci u Crnoj Gori, Podgorica 2022*, s. 95-96, <https://www.monstat.org>.

Monografie i artykuły

Amnesty International, *Kosovo: Authorities are failing domestic violence victims*, 31.08.2023, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2023/08/kosovo-authorities-are-failing-domestic-violence-victims/>.

Bujwid-Kurek E., *Kobieta albańska w Kosowie – między prawem stanowionym a prawem zwyczajowym*, [w:] *Kobiety w polityce*, red. M. Banaś, Kraków 2017.

Cerkini V., *Femicide in Kosovo: Why do women keep being killed?*, 05.10.2024, <https://www.dw.com/en/femicide-in-kosovo-why-do-women-keep-being-killed/a-69043065>.

Dimushevska E., *Analysis of Cases of Femicides, murders of Women in the Republic of North Macedonia 2017-2020*, Skopje, wrzesień 2021, s. 10, https://glasprotivnasilstvo.org.mk/wp-content/uploads/2021/12/Femicid-EN_6.2.pdf.

Equal Future, *North Macedonia*, <https://www.equalfuture-eurasia.org/womens-representation-in-politics-and-public-administration/north-macedonia>.

Grzyb M., *Kobieta jako ofiara zabójstwa. Studium kryminologiczne*, Kraków 2024.

Grzyb M., *Kobietobójstwo – kryminologiczna charakterystyka zjawiska*, „Archiwum Kryminologii”, 2014, XXXVI, s. 76-77.

- Hysi V., Anastasi A., Bozo A., Vora E., *Murders of Women (Femicide) and Attempts for Femicide in Albania*, Tirana 2022, s. 4, <https://www.qag-al.org>.
- Jagiello-Szostak A., *Bośnia i Hercegowina: protesty przeciw przemocy wobec kobiet*, „Komentarze IeŚ”, 932 (180/2023), 23.08.2023, s. 3, <https://www.ies.lublin.pl>.
- Jovanovska B., Jovanovska J., *Gender-based content analysis. Femicide in Macedonian media*, Institute of Communication Studies, 2023, s. 26, <https://cdn.iks.edu.mk>.
- KCSS, *Strengthening Protection Mechanisms of Gender Based Violence in Kosovo*, 05.07.2024, <https://qkss.org/>.
- Lajci D., Asllani G., Gega G., Grima S., *The position of women in Kosovo-perspectives and socio-economic challenges*, „International Journal of Sustainable Development and Planning”, vol. 19, no. 1, January, 2024, s. 224.
- Nikoloski D., *Performance of Western Balkan economies regarding the European Pillar of Social Rights*, „2022 Review on North Macedonia”, Regional Cooperation Council, April 2023, s. 15.
- Qadraku G., *Femicides in Kosovo: a product of a society that normalises gender violence*, 03.07.2023, <https://neweasterneurope.eu/>.
- Ratkoceri V., *Domestic violence legislation reforms in the Republic of North Macedonia*, „SEEU Review”, 18.1 (2023), s. 63-64.
- Shala S., Robaj A., Musa E., *Krytyczna analiza ustawodawstwa Kosowa w zakresie uczestnictwa kobiet w życiu politycznym na szczeblu gminnym – standardy międzynarodowe i europejskie*, „Krytyka Prawa”, t. 15, nr 2/2023, s. 111.
- Taylor A., *Albania grapples with gender equality at home, work, politics*, 04.05.2023, <https://www.euractiv.com>.
- Topuzovska Latkovikj M., Popovska D., Chupeska A., Starova N., Gjorgjev D., *Democracy and Human Rights. Women's Study. The Republic of North Macedonia 2020/2021*, s. 13, <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/skopje/17560-20210318.pdf>.

The Feminist Collective, *20 Roads for 20 Women Murdered in One Year*, 15.01.2022, <https://exit.al/en/20-roads-for-20-women-murdered-in-one-year/>.

UN Women, Albania, *Women's Economic Empowerment and Resilience*, <https://albania.unwomen.org>.

UN Women, *Albania launches 'Femicide Watch' initiative*, 08.03.2024 <https://albania.unwomen.org>.

UN Women, *First femicide interactive map for Albania, Montenegro and Serbia launched*, 28.11.2022, <https://www.eca.unwomen.org>.

UN Woman, *Social and Institutional Response to Femicide in Albania Executive summary*, March 2023, s. 6, <https://eca.unwomen.org>.

USAID, *Kosovo women's political participation at the local level evidence review*, s. 3, https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00ZF2R.pdf.

Wybór sześciu państw Bałkanów Zachodnich – Albanii, Bośni i Hercegowiny, Kosowa, Serbii, Macedonii Północnej oraz Czarnogóry – do analizy porównawczej przemocy wobec kobiet i kobietobójstwa jest podyktowany zarówno ich historycznym, jak i społecznym kontekstem. Ponadto są to państwa, które od lat aspirują do uzyskania członkostwa w Unii Europejskiej. Analiza przemocy wobec kobiet i kobietobójstwa w państwach Bałkanów Zachodnich pozwoli na przedstawienie specyfiki tych zjawisk w kontekście historycznym, kulturowym oraz prawnym, definiującym szeroko rozumianą rzeczywistość społeczną regionu Bałkanów Zachodnich.

Rozważania zaprezentowane w niniejszej pracy pokazują, że przeciwdziałanie przemocy wobec kobiet wymaga kompleksowego podejścia. Przede wszystkim niezbędne jest opracowanie i wprowadzenie regulacji prawnych, które definiowałyby przemoc wobec kobiet jako odrębne przestępstwo, w tym zwłaszcza kobietobójstwo. Równie ważnym elementem jest wsparcie instytucjonalne, które obejmuje zarówno systematyczne szkolenie służb publicznych, jak i zapewnienie odpowiednich zasobów dla organizacji pozarządowych, wspierających ofiary. Wreszcie, kluczowe jest zniwelowanie zakorzenionych mechanizmów dyskryminacyjnych poprzez edukację społeczną i promowanie równości płci. Potrzebne są długofalowe działania, które zmienią sposób postrzegania ról płciowych i zakwestionują normy kulturowe usprawiedliwiające przemoc. Tylko wtedy możliwa będzie trwała zmiana, która nie ograniczy się do reaktywnych działań prawnych, ale zapobiegnie powstawaniu przemocy wobec kobiet u jej podstaw.

ISBN 978-83-67678-77-3

www.ies.lublin.pl